

Vilniaus universitetas
Komunikacijos fakultetas

Ieva Simanavičiūtė,
leidybos studijų
magistrantūros programos
II kurso studentė

**KINŲ LITERATŪROS LEIDYBOS RAIDA IR PERSPEKTYVOS
LIETUVOJE**
(magistro darbas)

Vadovas doc. R. Misiūnas

Vilnius, 2006

Turinys

Įvadas

1. Užsienio literatūros vertimų svarba ir bruožai

1. 1. Vakarų pasaulio dėmesys Rytų ir Pietryčių Azijai bei jos literatūrai iki XIX a.

1. 2. Pastarųjų dešimtmečių pasaulio dėmesys Rytų ir Pietryčių Azijos literatūrai ir jos leidybai

2. Knygų leidyba Kinijoje ir bendravimo su užsieniu galimybės

3. Kinų literatūros raida perspektyvos Lietuvos leidyboje Rytų ir Pietryčių Azijos literatūros leidybos kontekste

3.1. Lietuvos skaitytojų ir leidėjų tyrimas Rytų ir Pietryčių Azijos literatūros atžvilgiu

3.1.1. Lietuvos skaitytojų susidomėjimas Rytų ir Pietryčių Azijos literatūra

3. 2. Lietuvos leidėjų susidomėjimas Rytų ir Pietryčių Azijos literatūra

Išvados

Bibliografinių nuorodų sąrašas

1 priedas anketos skaitytojams pavyzdys

2 priedas anketos leidėjams pavyzdys

Įvadas

Turbūt niekas negalėtų tiksliai pasakyti, kada Lietuvoje išleista pirmoji verstinė knyga ar kiek iš viso verstinės literatūros pavyzdžių turime, tačiau aišku, kad jų nuolat daugėja. Ypač po 1990 m., kai Lietuva tapo nepriklausoma valstybe. Leidybininkai gavo vis daugiau laisvės patys pasirinkti leistinas knygas, tik jų pasirinkimą tuomet ribojo kalbų specialistų trūkumas.

Per pirmąjį Nepriklausomybės dešimtmetį vertimų itin pagausėjo, o ir kalbų įvairovė padidėjo. Dėl vis ryškesnės globalizacijos pasaulis darosi vis mažesnis ir net tokie tolimi kraštai kaip Tolimieji Rytai vis labiau atrodo ranka pasiekiami. Nemaža lietuvių domisi Azijos šalimis, jų kultūra, ypač filosofija ir religija, menu, astrologija ir kitais slėpiningais dalykais, vis aktualesnis darosi ir verslas Azijos šalyse ar su Azijos šalimis.

Nors yra tyrinėti vokiečių literatūros vertimai Mažojoje Lietuvoje, antikinės literatūros lietuvių kalba leidyba ar vaikų knyga, apie Kinijos ir su Kinija susijusius leidinius Lietuvoje, ko gero, dar niekas nebus kalbėjęs. Kadangi ankstesniems mažesnės apimties tos pačios autorės darbams objektu buvo pasirinkta Rytų ir Pietryčių Azijos, apimančios Japoniją, Korėją, Taivaną, Kiniją, Singapūrą, Tailandą, Vietnamą, Laosą, Kambodžą, Mianmarą (Birmą), Indiją, Nepalą, Butaną ir Bangladešą, literatūra, jais buvo pasinaudota kaip pagrindu ir atsparos tašku Kinijos leidybai tirti. Darbe minima Kinija – tai Kinijos Liaudies Respublika, į kurios ribas neįtraukiami Taivanas ir Honkongas.

Kinija – viena sparčiausiai ekonomiškai besivystančių pasaulio valstybių, rinkos potencialu masinanti Vakarų leidybos ne mažiau kaip bet kurios kitos pramonės šakos verslininkus. Nuo ankstyvųjų viduramžių mėginta pažinti šalis iki šiol nenoriai atskleidžia tikrąjį savo veidą ir atsiveria užsienio investicijoms, ypač leidybos srityje. Nepaisant to, užsienio leidėjai noriai dalyvauja Tarptautinėje Pekino knygų mugėje, kuria įvairias organizacijas leidybos ryšiams palaikyti ir siekia įsitvirtinti naujojoje rinkoje.

Apie Kinijos leidybą medžiagos yra gana mažai, daugelis originalių šaltinių užsieniečiams neprieinami, be to, situacijai sparčiai kintant, fiksuoti duomenys greitai sensta. Lietuvoje taip pat trūksta tokios informacijos. Kiek su Kinijos leidyba ir literatūra susipažinta ir norima susipažinti, siekta atskleisti lyginamuoju požiūriu, pasitelkiant Rytų ir Pietryčių Azijos literatūros bei Vakarų leidybos kontekstą.

Pirmojoje dėstymo dalyje stengtasi išryškinti literatūrinio vertimo vertę, tokio pažinimo būdo unikalumą ir svarbą globaliniuose procesuose. Toliau pereita prie Rytų ir Vakarų dialogo, aptariant svarbiausius jo raidos procesus nuo pirmųjų nuomonių formavimosi iki šiuolaikinės literatūros skaitymo ir skatinimo skaityti. Čia pažymėti kai kurie saviti Rytų ir

Pietryčių Azijos literatūros bruožai, aptarti iškiliasi bei pastaraisiais metais populiariausi pasaulyje indų, japonų ir kinų autoriai.

Antroje dalyje mėginta išanalizuoti Kinijos leidybos raidą, akcentuojant svarbiausius lūžius – Respublikos įkūrimą, pirmąją Pekino knygų mugę ir Berno konvencijos pasirašymą bei įstojimą į Pasaulio prekybos organizaciją. Paliesti leidybos ir platinimo organizavimo, leidybos pramonės administracinės struktūros, tarptautinio bendradarbiavimo klausimai.

Trečiojoje dalyje atsižėžta į pastarojo penkiolikmečio, t. y. 1990–2004 m., Rytų ir Pietryčių Azijos literatūros vertimų Lietuvos leidyboje raidą, akcentuojant kiniškų veikalų vaidmenį šiame kontekste. Siekiant išsiaiškinti galimas Azijos, o tuo pačiu ir kinų literatūros perspektyvas mūsų šalyje, buvo atlikti nedideli empiriniai Lietuvos skaitytojų ir leidėjų, jau publikavusių nors vieną tokios literatūros kūrinį, tyrimai.

Darbai atlikti pasitelkta įvairių bibliografinių šaltinių. Pirmiausia – tai informatyvi interaktyvi UNESCO vertimų duomenų bazė *Index Translationum* ir įvairios jos suvestinės, „Spaudos metraštis“, „Bibliografijos žinių“ dalis „Knygos“, internete pateikta „Ekspresinformacija apie naujus spaudinius, išėjusius Lietuvoje“. Naudotasi įvairiais interneto šaltiniais, atskirų elektroninių leidybos žurnalų numeriais, straipsniais Kinijos leidybos organizacijų ir draugijų interneto puslapiuose, išnagrinėtos Kinijos leidybos institucijų interneto svetainės. Duomenys tikrinti su ištraukomis iš visuotinai pripažintų Kinijos leidybos veikalų *Books and Publishing in China* (2003) bei Robert E. Baensch (sud.) *The Publishing Industry in China* (2003). Lietuvos skaitytojams ir leidėjams apklausti pasitelktos pačios darbo autorės sudaryti klausimynai.

Ši nedidelė studija, pateikianti vertingos informacijos iš anksčiau nenagrinėtų šaltinių – tai tik pirmas bandymas iš arčiau pažvelgti į didžiulę Kinijos knygų rinką, ištirti jos tarptautinį vaidmenį leidybos pramonėje ir literatūros vertimų versle, paanalizuoti kinų literatūros perspektyvas mūsų šalyje.

1. Užsienio literatūros vertimų svarba ir bruožai

Gyvendami informacinės visuomenės ir globalėjimo laikotarpiu, negalime paneigti įvairių žinių judėjimo ir įvairių šalių įvairių įtakų savo pačių kultūrai. Knygos *Globaliniai pokyčiai: politika, ekonomika ir kultūra* autoriai teigia, kad „istorijoje dar nebuvo tokio masto ir tokios apimties kultūros vertybių kaitos, kokia vyksta šiuolaikinių telekomunikacijų, transliacijų ir transporto infrastruktūrų dėka“.¹ Vienas iš akivaizdesnių globalizacijos pavyzdžių – tam tikroje šalyje sukurto kūrinio pasaulinis pripažinimas. Kūrinį šiuokart apibrėškime gana siaura literatūros kūrinio prasme ir prisiminsime ne vieną tekstą, išverstą į keliolika ar net keliasdešimt pasaulio kalbų, ne vieną autorių, turintį skaitytojų kiekviename žemyne.

Vienas iš svarbiausių globalizacijos veikėjų – žmogus. Jis ne tik turi didelį potencialą judėti toliausiais atstumais, bet ir geba valdyti įvairias priemones (jas nuolat tobulina ar kuria naują) savo kultūrai perteikti. Žmogus komunicuoja žodžiais, ženklais, objektais, kurių judėjimu laike ir erdvėje pats ir pasirūpina. Be to, jis pats juos kuria ar keičia. Vienas iš objektų, kuriuo sklinda kultūros formos ir idėjos – rašytiniai tekstai, knygos. Michaelas Mannas teigia, kad „tekstų judėjimas padeda sukurti bendras kultūrinės nuostatas didelėse teritorijose“.² Tekstų judėjimas taip pat leidžia įgyti įvairesnių žinių ir plačiau suvokti pasaulį, perimti kitų šalių patirtį bei laimėjimus ir taip prisideda prie spartesnės pasaulio raidos.

Tekstų judėjimui reikia ne tik žmogaus pastangų ir transporto ar telekomunikacijų priemonių, bet ir šalių kalbinio bendrumo ar kalbinės kompetencijos. Nors tarpkultūrinė komunikacija galima ir netekstiniais, nekalbiniais objektais, „tačiau būtent bendra kalba ir susikalbėjimo galimybės yra lemiamas tarpkultūrinio bendravimo ir sąveikavimo infrastruktūros elementas“.³

Pasaulyje, neskaičiuojant tarmių, yra daugiau kaip 6 tūkst. kalbų, bet tik pentadalis jų turi rašytinę formą, taigi galimą tekstų sklaidą. Kadangi kalba per tūkstančius metų susiformuoja kaip tam tikros žmonijos dalies pasaulio suvokimo išraiška, neabejotinai išskyla kiekvienos kalbos ir ja užrašytų tekstų vertė. Kartu išskyla ir vertėjo, kaip vienos šalies žmonijos kultūrinio palikimo perteikėjo kitai šaliai, vaidmens svarba. Deja, ne visos kalbos išlieka ir ne iš visų yra verčiama. Kalba nuolat kinta, o jos įtakos galimybės priklauso ne tiek nuo pačios kalbos savybių, kiek nuo ja kalbančiųjų vaidmens ekonomikos, politikos, religijos ar kultūros pasaulyje. Šie veiksniai lemia susidomėjimą tam tikra šalimi, taigi neišvengiamai ir jos

¹ Held, D. [et. al] *Globaliniai pokyčiai: politika, ekonomika, kultūra*. Vilnius: Margi raštai, 2002, p. 360.

² ten pat, p. 363.

³ ten pat, p. 378.

kalba, kaip priemone pažinti tą šalį, bendraujant su tos šalies žmonėmis tiesiogiai ar per jų sukurtus tekstus.

Prof. Domas Kaunas teigia, kad literatūros vertimų kiekybę ir kokybę pirmiausia lemia šalių kultūrinis ir fizinis artumas. Tai esą vienareikšmiškai patvirtina bibliografiniai duomenys. Tačiau Lietuvai fiziškai ir dvasiškai bene artimiausia Latvija, o vertimų iš latvių kalbos kasmet turime maždaug po tris knygas (*Index Translationum*). Lietuvos Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Bibliografijos ir knygotyros centro pateiktoje 2003 m. vertimų į lietuvių kalbą statistikoje pirmauja anglų kalba (396 pavadinimai), į pirmą trejetuką dar patenka vokiečių (131) ir prancūzų (64) kalbos. Ketvirtą ir penktą vietą jau užima vertimai išrusų ir lenkų kalbų. Panašūs penketukai susidaro kasmet.

Žvelgiant į visus knygų vertimus, išleistus Lietuvoje nuo 1979 m., rusų (2001 pavadinimų) kalba įsiterpia tarp anglų (3827) ir vokiečių (1227), o prieš lenkų (253) dar įsiskverbia italų (268) (*Index Translationum*). Tačiau rusų kalbos čia negalėtume tapatinti su rusų literatūra, nes tarybiniais metais ir tuoj pat atgavus nepriklausomybę didžioji dalis bet kokios užsienio šalies literatūros į lietuvių kalbą buvo verčiama iš rusų kalbos.

Taigi vertimų gausą lemia ne vien kultūrinis ir fizinis artumas, bet ir teksto originalo šalies ekonominė ir kultūrinė įtaka pasauliniams procesams. Bendras pasaulio vertimų skaičius rodo neabejotiną anglų kalbos dominavimą. Kaip gimtoji, ši kalba vartojama dviejose moderniose ekonomikos, politikos, karybos, kultūros srityse pirmaujančiose valstybėse: JAV ir Didžiojoje Britanijoje. Toliau pasaulio verčiamiausių kalbų dešimtuose eina prancūzų, vokiečių, rusų, italų, ispanų, švedų, lotynų, danų ir senovės graikų (*Index Translationum*) – dešimtukas gana panašus į lietuviškąjį. Vadinas, užsienio literatūra domimės panašiai kaip ir kitos šalys.

Tačiau vargu ar galima kaip nors išmatuoti, kiek kuri valstybė ar pasaulis apskritai domisi kuria nors šalimi ar kultūriniu regionu, tarkim, Azija, ar susidomėjimas Azijos šalimis yra didesnis nei susidomėjimas kuriomis kitomis šalimis, ar domimasi kokia nors Azijos valstybe išskirtinai? Koks kriterijus rodytų susidomėjimą? Turizmo srautas, kino ir muzikos populiarumas, televizijų reitingai, prekių ir paslaugų gausa, verčiamos literatūros leidyba, mokslo institucijų ir padalinių skaičius, jų dėstytojų ir studentų kiekis, mokslinių darbų suminė apimtis? Turbūt visa tai ir dar daugiau kartu sudėjus. Tačiau vienoje šalyje, ko gero, bus akcentuojami vieni dalykai, kitoje – kiti, todėl vėlgi, jei kiekybiškai būtų įmanoma nustatyti susidomėjimo lygį, tai jis dar nereikštų, kad domimasi visais aspektais vienodai. Tarkim, didžiąją dalį šalyje A rodomų filmų sudaro šalies C produkcija, o šalyje B klesti šalies C restoranai. Kiekybiškai šalies A ir šalies B susidomėjimas šalimi C bus vienodas, bet gali būti, kad šalyje A atidarius šalies C restoraną jis liktų nepastebėtas, o šalies B kino teatre pradėjus rodyti šalies C kino seansus nesusirinktų žiūrovų. Tai, matyt, priklauso nuo šalių A ir B nacionalinių kultūrų ir visuomenėse

egzistuojančio šalies C suvokimo. Kita vertus, įsitikinimai ir nuomonės nėra nekintantys dalykai. Juos galima paveikti įvairiomis priemonėmis ir, galbūt ne iš karto, bet palaipsniui, šalies A gyventojai pamėgs iš pradžių žiūrėti šalies C filmą, o paskui valgyti šalies C restorane, o šalies B gyventojai vakarieniaus šalies C restorane, o paskui eis į šalies C kino seansą.

Tačiau neįmanoma kiekvienoje šalyje turėti visų kiekvienos kitos šalies kultūrinių atspindžių. Kas lemia, kad tam tikros šalys vertinamos beveik visame pasaulyje, o kitos beveik niekur nežinomos, jau kalbėjome. Ko gero, pirmiausia ekonominis išsivystymas ir politinė santvarka, nes tai daro įtaką šalies bendravimui su pasauliu, lemia poveikumą jam ir kuria pasaulinį žinomumą bei prestižą. Antra, domėjimasi skatina nepažinumas. Jeigu tik ekonominiai ir politiniai veiksniai nedaro kliūčių, natūralu, kad atsiras smalsumas ir pastangos pažinti nežinomą šalį. Kad kiekviena šalis turi savo veidą ir pasauliui parodyti vertų dalykų, turbūt nekyla abejonių.

Jei kalbėtume konkrečiai apie Kiniją tektų pasakyti, kad pasaulio susidomėjimas ja vis auga. Būdama viena seniausių ir sparčiausiai besivystančių pasaulio civilizacijų, ši šalis domina įvairiais aspektais – nuo archeologinių radinių tyrimų iki verslo investicijų galimybių. Dėl sparčiai kylančios ekonominės galios prognozuojama, kad netrukus Kinija taps pasaulio centru, koku dabar vis dar yra JAV, o tarptautinėje komunikacijoje kinų kalba išstums anglų kalbą. Galbūt tai viena iš priežasčių, kodėl kasmet užsienyje vis gausėja kinų literatūros vertimų. Dėmesio sulaukia ir kitos Azijos šalys.

Užsienio kalbų vertimai vertingi kaip įvairių žinių ir laimėjimų perdavimo ar apsikeitimo būdas, kaip galimybė giliau pažinti dominančią šalį ir jos kultūrą, tačiau ne kiekvienos šalies literatūra sulaukia vienodo populiarumo. Jį lemia konkrečios šalies įtaka pasaulio ekonominiam, politiniam, religiniam, kultūriniam gyvenimui.

1. 1. Vakarų pasaulio dėmesys Rytų ir Pietryčių Azijai bei jos literatūrai iki XIX a.

Europoje Tolimųjų Rytų šalimis imta domėtis nuo neatmenamų laikų, pirmiausia dviem didžiosiomis Indijos ir Kinijos civilizacijomis. Indija Vakaruose pirmąkart minima svarstant apie filosofijos prigimtį. Jai priešpriešinama filosofinė antika ir išmintingi Rytai. Faktinių žinių apie Indiją tuomet nebuvo ir tik III a. pasirodė pirma didelė studija apie Indiją – tai Megasteno „Indika“. Šiuo gana išsamiu veikalu, matyt, stengtasi parodyti indų ir graikų kultūrų artumą – dievų panteonas sugraikintas, klasės įvardytos kaip tam tikros graikų filosofijos mokyklos, visai nepaminėtas budizmas. Tikresnių žinių apie Indiją Vakaruose gauta per

suklestėjusias islamiškas valstybes. Viena rimčiausių viduramžių Indijos studijų – Al Biruni „Indijos aprašymas“. Šis mokslininkas, studijavęs sanskritą, stengėsi suprasti šventraščius, ieškojo žodžių apibūdinti indų kitoniškumams, aiškiai skyrė išsilavinusių žmonių samprotavimus ir masių pasaulėžiūrą. XIV a. persai jau turėjo tiksliai aprašę indų filosofines mokyklas, parengę upanišadų vertimą į persų kalbą, atsirado bandymų islamą sujungti su hinduizmu.

Po to, kai Vasko da Gama 1498 m. atrado Indiją, ji tapo dar viena erdve krikščionybei skleistis. Su pirmosiomis misijomis prasidėjo sanskrito tekstų vertimai į Vakarų kalbas. Pirmasis europietis, laisvai kalbėjęs ir rašęs viena iš indų tarmių, buvo Thomas Stepensas. Tačiau jis rūpinosi tik Biblijos mokymų vertimu į vietinių gyventojų kalbą, o tradicinės indų kultūros rimtai tyrinėti ėmėsi tik Robertas de Nobilis (1577–1650 m.). Jis aptarė tradicinius mokslus, sektas, religinius papročius, kastų sistemą, simboliką.

Vaizdžius laiškus apie indų gyvenimo būdą į Europą XVII a. ketvirtame dešimtmetyje siuntė jėzuitas Pons. Jis pateikė platų indų religinės filosofinės minties spektrą, bet apie pagrindinę religijos srovę Advaita Vedanta atsiliepė nepalankiai, Dievo ir žmogaus vienybę vadindamas šėtoniška. Šiaip ar taip, misijos pamažu ruošė dirvą rimtiems moksliniams tyrinėjimams ir 1784 m. buvo įkurta Bengalų Azijos draugija (*Asiatic Society of Bengal*) – visapusiškų Azijos studijų institutas. Pirmasis mokslinis laimėjimas – tai dar 1733 m. sudaryta lotyniška sanskrito gramatika.

Renesanso epochoje Rytus, ypač Kinijos ir Indijos filosofiją bei religiją, imta fanatiškai aukštinti, nors buvo ir skeptiškų šviesuolių. Švietimo laikotarpiu pradėjo formuotis mokslo metodologiniai principai, lyginamos kalbos ir atsirado bandymų jas grupuoti, kildinti iš vieno šaltinio. Kito požiūris į pažinimo metodus. Labiausiai akcentuojant pirminius šaltinius, tapo svarbu gerai mokėti kalbą. Romantizmo amžiuje Vokietijoje indologija susiformavo kaip akademinė disciplina, iškilo tokie mokslininkai kaip Friedrichas Schlegelis (XVIII – XIX a.). Jis mokėsi kalbų ir 1808 m. parašė pirmą pirminiais šaltiniais paremtą indologijos studiją „Apie indų kalbą ir išmintį“. Britai pirmieji ėmė rinkti indiškus tekstus, bet kartu pradėjo ir Indijos, kaip niekam tikusios kultūros, kolonizavimą. Mokliškai Indija susidomėjo daug žmonių, ypač vokiečių ir prancūzų, o neakademinėje aplinkoje išliko perdėtas Rytų garbinimas. Vėliau iškilo Georgas Vilhelmas Friedrichas Hegelis (1770–1831 m.). Remdamasis senais misijų duomenimis, jis sudarė tokį evoliucinį civilizacijos raidos modelį, kuris iškėlė Vakarų ir smarkiai sumenkino Rytus. Buvo ir daugiau filosofų bei mokslo teoretikų, tyrinėjusių Indijos kultūrą ir/ar lyginusių ją su vakarietiška.

Nuo XIX a. vidurio indologija neabejotinai laikoma akademinė disciplina, tačiau skirtingose šalyse išsivystė skirtingos indologijos mokyklos. Vokietijoje labiausiai akcentuojama

filologija, pradėti versti ir komentuoti senieji tekstai, daugiausia mitologinė literatūra, Prancūzijoje vyravo kultūrologinė tendencija, o britai ėmė leisti pirmuosius didžiuosius žodynus.

Nemažiau nei Indija domėtasi ir Tolimaisiais Rytai. Pirmasis Vakarų pasaulio kontaktas su Kinija, ko gero, buvo prekybinis Šilko kelias, tačiau tiek prekės, tiek žinios apie kinų išradimus Vakarų pasiekdavo per musulmoniškas šalis. Vakariečius traukė niekur kitur nematyti audiniai ir daiktai, pvz., kompasas, popierius, kuriuos vėliau imta ne itin sėkmingai kopijuoti.

Išsamesnės informacijos apie Kiniją pateikė XIII a. krikščionių pasiuntiniai. Pranciškonas Planas Karpinis parašė prisiminimų knygą, kur išdėstė kinų gyvenimos bruožus. Ši knyga buvo viena pirmųjų knygų apie Kiniją ir greitai išpopuliarėjo Europoje. Kito misionieriaus įspūdžių knyga „Kelionė į Rytus“ laikoma vienu geriausių viduramžių literatūros veikalų. Dar didesnio pripažinimo sulaukė Marco Polo (1254?–1324 m.) prisiminimai apie gyvenimą tarp kinų ir mongolų. Jis daug išsamiau nei bet kuris jo pirmtakas aprašė įvairias kinų gyvenimo situacijas, geografiją, politiką, ekonomiką ir t. t. Šiomis žiniomis naudodavosi XIV–XV a. Vakarų geografai, o ypač didelio susidomėjimo knyga sulaukė XIX a., kai buvo įrodyta, jog visa, kas aprašyta, yra tiesa.

Katalikų misionierių veikla sutapo su kolonializmo pradžia. Europiečiams rūpėjo ne tik didesnės teritorijos, bet ir ideologiškai paklusnūs pavaldiniai. Nors užsieniečių šalyje vis gausėjo, Mingų dinastijos (1368–1644 m.) valdžia sugebėjo pasipriešinti vakariečių intervencijoms. Didelę įtaką vakariečių nuomonei apie Kiniją padarė misionierius Matteo Riccis (1552–1610 m.), 1582 m. apsigyvenęs Macao. Jis stengėsi įsilieti į kinų visuomenę ir kreipti ją link krikščioniško Dievo. 1615 m. išleistame dienoraštyje „Pastabos apie Kiniją“ M. Riccis Kiniją stengėsi nupiešti kaip galima palankiau, tačiau neigiamai atsiliepė apie daugelį dalykų, ignoravo daoizmą ir budizmą, vertino kinus kaip neturinčią religijos tautą, iškėlė mintį, kad kinai neturi mokslo. Nepaisant visko, M. Riccis laikomas pirmuoju Kinijos civilizacijos tyrinėtoju, jis pirmasis išvertė konfucianistinius tekstus į lotynų kalbą ir vienas pirmųjų populiarino Europos kultūrą Kinijoje, į kinų kalbą versdamas ne tik Bibliją, bet ir mokslinius veikalus.

Matteo Riccio pavyzdžiu Kiniją užsidegė tyrinėti ir kiti misionieriai. Jų dėka 1687 m. Paryžiuje pasirodė pirmasis svarbiausių konfucianistinių tekstų – Keturknygės, sudarytos apie 6 a. pr. Kr. – vertimas Europoje. Taip misionieriai tapo sinologijos pradininkais.

Švietimo epochoje Kinija pamažu virto vakariečių idealų projekcija. Europos intelektualus pasiekė misijose užsimezgęs disputas apie kinų ritualus – tai religija ar ne, o tai paskatino iš tiesų atkreipti dėmesį į kinų religiją, filosofiją, socialinę sistemą. Ilgainiui Kinijos kultūra idealizuota, o jos išmanymas tapo prestižo dalyku.

Kaip vienas pirmųjų kinų minties interpretatorių iškyla daug su misionieriais bendravęs Gottfriedas Wilhelmas Leibnicas (1646–1716 m.), parašęs išsamias studijas *Novissima Sinica* (1679 m.) ir *Apie Kinijos natūraliąją teologiją* (1713 m.). Jis svajojo apie Rytų ir Vakarų religijų ekumenizmą, universalios kalbos, kurios pamatu laikė kinų kalbą, sukūrimą.

Domėjimasis Kinija pamažu virto manija, pavadinta *Chinoisere*. Tuomet Vakaruose buvo graibstyte graibstomas bet koks nors kiek kiniškesnis daikčiukas, garbinamas kinų menas, žavimasi jų sodo aranžavimo metodais.

XVIII a. pab.–XX a. pr. įvyko lūžis, kai *Chinoisere* mada baigėsi ir imta blaiviau vertinti Kiniją, kinus ir jų laimėjimus. Kai kurie sinofilai ėmė nemėgti Kinijos, kiti liko versti tekstų ir taip tapo sinologais. Po pramonės revoliucijos į Kiniją imta žvelgti vėl kitaip – iš progresyvizmo idėjų taško. Susiformavo tai, kas pavadinta europocentristiniu požiūriu. Iki šiol stengiamasi jį išgyvendinti iš europiečių galvų ar bent jau oficialių diskursų.

1814 m. Prancūzijos koledže buvo įsteigtas kinų kalbos fakultetas, tapęs tarpininku tarp senovės Kinijos tekstų ir šiuolaikinių europiečių skaitytojų suvokimo. Sinologija suaktyvėjo, kai Kinija XIX a. atsivėrė Vakarams. Jamesas Legge (1815–1897 m.) – vienas pirmųjų sinologų, gyvenęs Kinijoje. Jo klasikinių konfucianizmo tekstų vertimai leidžiami iki šiol. Rytietiškomis idėjomis užsidegę menininkai postmodernistai.

Vakarų bendravimas su Japonija vyko labai panašiai, tik Japonija daug griežčiau nei Kinija XVIII–XIX a. atsiribojo nuo bet kokio bendravimo su Vakaramis. Tai tik dar labiau skatino skverbimąsi. Kai pagaliau JAV generolas Mathew C. Perry (1794–1858 m.) išsikovojo japonų palankumą ir šalis atsivėrė, Vakarus užplūdo įvairiausi japoniški dirbiniai, ypač meno. 1862 m. Londone surengta pirmoji japonų meno paroda. Tokios parodos didžiuosiuose Europos miestuose pagerino Japonijos įvaizdį Vakaruose ir imta be saiko žavėtis viskuo, kas japoniška.

Vieni pirmųjų išsamiai apie japonus rašyti ir Europą šviesti pradėjo britai Ernestas Satowas (1843–1929 m.) ir Williamas George'as Astonas (1841–1911 m.). Tarp Vakarų diplomatų išplito nuostata, kad, norint palaikyti gerus santykius su Japonija, būtina turėti apie ją supratimą. Taip Jokohamoje buvo įkurta Azijos studijų draugija. Iš žymesnių Japonijos tyrinėtojų žinomi Lafcadio Hearn (1850–1904 m.), Ernest Fransicko Fenollosa (1853–1908 m.), Ruta Benedict (1887–1948 m.). Rusijos japonologai bene pirmieji ėmėsi versti ankstyvąją japonų literatūrą.

Susidomėjimas Rytais Vakaruose juntamas nuo antikos laikų. Jis ypač sustiprėjo viduramžiais, kai pasirodė pirmųjų rimtų studijų, liudijimų apie tolimas Azijos šalis, užsimezgė prekybos ryšiai. Romantizmo epochoje į Rytus buvo atsigręžta kaip į idealą. Nuo XIX a. pradėti moksliniai Azijos šalių tyrinėjimai, didesnių tekstų vertimai, stengtasi skverbti į naujas teritorijas savo ekonominei ir politinei galiai stiprinti.

1. 2. Pastarųjų dešimtmečių pasaulio dėmesys Rytų ir Pietryčių Azijos literatūrai ir jos leidybai

Kai didžiosios Tolimųjų Rytų šalys buvo priverstos atsiverti, atsiskleidė jų ekonominis potencialas, masinio kitoniška kultūra, traukė, atrodė, gilesnis religingumas. XX a. JAV atsirado indologija; valstijos iki šiol šioje srityje yra daugiausiai pasiekusios pasaulyje. JAV mokslui būdingas polinkis į sociologinius, antropologinius dalykus, atsirado studijų, bandžusių apjungti daugelį disciplinų. Iškilę tokie mokslininkai kaip H.-G. Gadameris (1900–2002 m.). Vakaruose itin mėgstami klasikiniai indų veikalai: Bhagavatgita, vedos ir panašūs tekstai. Tai ne tik vertingas literatūrinis palikimas, bet ir tyrinėjimų objektas, todėl tokios knygos, ypač jei išleistos dviem kalbomis, populiaros tarp įvairių knygų pirkėjų.

Vertinami ir XIX–XX a. rašytojai. Ypač gausiai verstas Rabindranathas Tagore (1861–1941 m.), parašęs daugiau kaip tūkstantį eilėraščių, apie 30 dramų, 8 romanus, daugiau nei 8 tomus apsakymų, daugiau kaip 2 tūkst. dainų, kurioms kūrė ir melodiją, ir žodžius, daugybę tekstų literatūros, socialinėmis, religinėmis, politinėmis ir kitokiomis temomis.

Daug išleista angliškai rašančio indo Salmano Rushdie (g. 1947) knygu. Whitbreado apdovanojimu 1995 m. įvertintas jo kūrinys *Paskutinis Mauro atodūsis* (liet. Alma litera, 1998 m.). Bookerio premija 1997 m. pripažinta rašytoja Arundhati Roy (g. 1961) už romaną *Mažmožių dievas* (liet. Alma littera, 1998 m.), triskart Bookerio ir kartą Orange apdovanojimui nominuota indė Anita Desai (g. 1937 m.).

Indijoje, kur oficialia kalba įteisinta hindi ir anglų, dar šnekama keliais šimtais kalbų ir tarmių. Grožinė literatūra pasaulį pasiekia daugiausia per bengalų kalbą. Tarp žymiausių autorių, kuriančių ar kūrusių bengalų kalba, vardinami šie: Kavi Jayadeva (XII a.), Isvaras Chandra Gupta (1809–? m.), Madhusudanas Datta (1824–1873 m.), Bankimas Chandra Chatterjee (1838–1894 m.), Rabindranathas Tagore, Saratas Chandra Chatterjee (1876–1938 m.), Sukumaras Roy (1887–1923 m.), Bibhutibhushanas Banerjee (1899–1950 m.), Jivanananda Dasas (1899–1954 m.), Kazi Nazrulas Islamas (1899–1976 m.), Manikas Banerjee (1908–1956 m.), Sankha Ghoshas (g. 1932).

Mūsų kaimyninėje šalyje Rusijoje pastarąjį dešimtmetį sparčiai auga vertimai iš kinų ir japonų kalbų. 2002 m. šalies leidyklos išleido apie 70 000 pavadinimų knygų, iš kurių 10% sudarė užsienio kalbų vertimai. Nors verčiamiausių kalbų dešimtuko viršūnėje puikavosi anglų, prancūzų ir vokiečių kalbos, devintoje vietoje buvo vertimai iš japonų (38 pavadinimai), o dešimtoje – iš kinų (30) kalbos. Žemiau sąrašė yra korėjiečių kalba. Iš jos 2002 m. Rusijoje

išverstos keturios knygos. Daugiausia rusai verčia ar yra išvertę senovės Kinijos ir Japonijos grožinės literatūros ir filosofijos veikalų, taip pat knygų, supažindinančių su kasdieniu tradicinės Rytų Azijos tautų gyvenimu. Dar rusų skaitytojai domisi Tolimųjų Rytų virtuve, sportu, menu, liaudies pasakomis ir patarlėmis.

Kaip teigia didžiausio Maskvoje knygyno *Biblio-Globus* vadovai Yury Maysuradze ir Borisas Esekinas, geriausiai rusams žinomi kinų veikalai – tai Konfucijaus (551–479 m. pr. Kr.), Laozi (604–531 m. pr. Kr.), Džuangzi (daoizmo filosofas; ~369–286 m. pr. Kr.), ir Li Bo (poetas; (701–762 m.) klasika, bet šiuolaikiniai autoriai beveik nepažįstami, išskyrus politines asmenybes, tokias kaip Deng Xiaopingas (1904–1997 m.). Tuo tarpu japonų literatūra žinoma nuo Matsuo Basho (1644–1694 m.) haiku iki XX a. rašytojų Akutagawa Ryunosuke (1892–1927 m.), Tanizaki Junichiro (1886–1965 m.), Mishima Yukio (g. 1925 m.) romanų ir novelių. Tokie šiuolaikiniai japonų autoriai kaip Murakami Ryu (g. 1952 m.), Murakami Haruki (g. 1949 m.), Yoshimoto Banana (g. 1964 m.) ir Inoue Yasushi (1907–1991 m.) Rusijoje tiesiog graibstomi, sako jie.⁴

2003 m. vykusioje šešioliktojoje Tarptautinėje Maskvos knygų mugėje buvo atliktas tyrimas, kurio rezultatai parodė, jog maždaug 40 Rusijos leidybos kompanijų verčia knygas iš kinų ir japonų kalbų, o susidomėjimas Rytų Azijos literatūra sparčiai auga.

Tyrinėdami užsienio šalių perkamiausių knygų sąrašus, aptiksime ne vieną azijietišką pavardę, tačiau dauguma autorių – išeiviai, rašantys Vakarų kalbomis. Iš kinų paminėtinas Nobelio literatūrinės premijos (2000 m.) laimėtojas romanistas, dramaturgas, vertėjas, kritikas, režisierius ir dailininkas Gao Xingjianas, gimęs 1940 m. Gandžou, Džiangsi provincijoje, Kinijoje, o nuo 9 dešimtmečio dėl politinių priežasčių gyvenęs Prancūzijoje ir rašęs tiek kiniškai, tiek prancūziškai. Iš jo literatūrinių kūrinių pasauliui žinomi *Laukinis žmogus* (1990), *Bėgliai* (1993), *Nakties klajūnas* (1993), *Savaitgalio kvartetas* (1995), *Dvasios kalnas* (1999), *Vieno žmogaus Biblija* (2000). 2001 m. kovo mėn. *Publishing Trends* pažymėjo vis augančius Gao Xingjiano kūrybos reitingus Švedijoje.

1954 m. Fudzian provincijoje Kinijoje gimęs režisierius Dai Sijie 1984 m. taip pat atsidūrė Prancūzijoje, kur 2000 m. išgarsėjo pusiau autobiografiniu romanu *Balzakas ir kinė siuvėjėlė* (liet. Baltos lankos, 2003), už jį pelnė penkis apdovanojimus. Kaip skelbiama 2000 m. kovo mėn. *Publishing Trends*, per keturias pirmas dienas po kūrinio pasirodymo Prancūzijoje parduota 24 tūkst. šios knygos egzempliorių, o autorių teisėmis iš karto susidomėjo šeši vokiečių leidėjai, taip pat Italijos, Didžiosios Britanijos, Švedijos, Danijos, Graikijos ir JAV leidyklos.

⁴ Yuri Maysuradze, Boris Esenkin. Strengthening Cultural Links, interaktyvus (http://www.honco.net/os/nbr_062.html; žiūrėta 2005-06-02).

Nors knygą parašė kinas, o ir romano turinys grynai kiniškas, šis kūrinys priskiriamas prancūzų literatūrai.

2004 m. Prancūzijoje susidomėjimo susilaukė prancūzės Camille's Loivier versta kino Chen Mingo (1908–1996 m.) autobiografija *Renkasi audros debesys*. Nors šis autorius kaip ir Dai Sijie Kultūrinės revoliucijos metu išgyveno perauklėjimo darbu sunkumus, jis niekad neišsižadėjo Kinijos ir nekritikavo Komunistų partijos, tačiau jo kūryba Kinijoje iki šiol draudžiama.

Ta pačia tema 1997 m. Olandijoje romaną *Lelijų teatras* išleidusi 1960 m. Pekine gimusi ir nuo 1986 m. Olandijoje gyvenanti Wang Lulu už minėtą kūrinį 1999 m. apdovanota Nonino literatūros premija. 2000 m. Olandijoje bestseleriu, sumušusiu tiražo rekordą, tapo jos antroji knyga *Švelnus vaikas*. Jos autorines teises tuoj pat įsigijo Didžioji Britanija, JAV, Prancūzija, Vokietija, Islandija ir kitos šalys. Autorė iki šiol yra parašiusi penkias knygas, bet nė viena nesusilaukė tokio pasaulinio susidomėjimo kaip *Lelijų teatras*.

Tarptautinių grožinės literatūros bestselerių, apimančių Didžiąją Britaniją, Prancūziją, Vokietiją, Italiją, Ispaniją, Braziliją, Argentiją, Olandiją, Švediją, Daniją, Čekiją, Turkiją ir Japoniją, sąrašuose, skelbiamuose 2005 m. *Publishing Trends* numeriuose, nepaisant Japonijos stulpelyje 99% vyraujančių vietinių rašytojų, rasime Salmano Rushdie, Yoshimoto Banana ir Murakami Haruki pavardes.

Tarp negrožinės literatūros populiariausių knygų šiuo metu *Random House* įvardija Jung Chang ir Jon Halliday biografiją *Mao. Nežinoma istorija* (2005), o Australijos *Penquin* padalinys – Li Cunxino autobiografiją *Paskutinis Mao šokėjas* (minkštais viršeliais 2003, kietais – 2005).

2005 m. JAV išleistas rinkinys *Apsakymų specialistas: trumpi Pietų Azijos rašytojų grožinės literatūros tekstai*, apimantis iš Indijos, Pakistano, Bangladešo ar Šri Lankos kilusius, bet įvairiose pasaulio šalyse, pradedant JAV ir baigiant Trinidadu ir Tobagu, gyvenančių autorių kūrybą, kuri beveik be išimties susijusi su kultūrinėmis prieštaromis emigrantų ar mišrių šeimų kasdienoje. Rinkinys, sudarytas iš Salmano Rushdie, Jhumpos Lahiri (g. 1967 m.), Anitos Desai, Michaelo Ondaatje (g. 1943 m.), Zulfikaro Ghose (g. 1935 m.) ir kt. autorių darbų, laikomas JAV literatūra.

Azijos literatūrai platinti pasaulyje egzistuoja daug specialiai tam įkurtų verslovių, kompanijų, draugijų ir kitokių organizacijų. Nuo 1960 m. JAV veikia *China Books & Periodicals, Inc.* – didžiausias ir seniausias JAV Kinijos knygų, periodikos ir kitų kultūros produktų platintojas. Australijoje Rytų ir Pietryčių Azijos grožinę literatūrą rekomenduoja ir platina *Austral ED*. Azijos literatūrą populiarina įvairi šios srities mokslinė periodika, įvairių Azijos regionų literatūrinių apdovanojimų iniciatyvos.

Jusdami verslo perspektyvas, Vakarų leidėjai ne tik ieško verstinos literatūros, bet ir stengiasi įsiskverbti į Azijos šalių leidybos rinką kurdami dukterines įmones ar koncernų atšakas. 2005 m. Delyje įsikūrė *Random House India*, Šanchajuje veikia *Big Apple-Tuttle Mori*, didelę rinkos dalį užima *Bertelsmann*. Tai tik keli pavyzdžiai.

Matome, kad laikui bėgant pasaulio susidomėjimas Azijos šalimis tik auga, be to, koncentruojasi ties didžiosiomis, svarbesnėmis ekonomiškai – Kinija ir Japonija. Greta jų eina kultūriškai svarbi Indija. Stengiamasi jas pažinti savo šalies skaitytojams pateikiant literatūros vertimų, iš kurių labiausiai mėgstamas seniausiųjų civilizacijų kultūrinis palikimas ir šiuolaikinė išėivijos literatūra, atskleidžianti kultūrinius prieštaravimus keičiantis vertybėms šalies viduje arba susidūrus su kita kultūra už savo šalies ribų.

Rytų ir Pietryčių Azijos šalių autorių kūrybą ir jos recepciją Vakaruose skatina specialios literatūrinės premijos ir įvairių organizacijų veikla. Didžiuosius leidybos koncernus domina ne tik vertimai, bet ir verslo plėtros galimybės. Daugiausia jų šiuo metu teikia Kinija.

2. Knygų leidyba Kinijoje ir bendravimo su užsieniu galimybės

Kinija – šiuo metu sparčiausiai ekonomiškai besivystanti pasaulio šalis, kasmet patirianti maždaug 10% augimą. Jis prasidėjo dar aštuntojo dešimtmečio pabaigoje su 1978 m. Deng Xiaopingo reformomis. Nuo 1978 m. iki 1996 m. Kinijos gyventojų pajamos išaugo keturis kartus.

Kinijos ekonominis potencialas – tiek grėsmė, tiek galimybė kitoms pasaulio šalims. Grėsmingas jis atrodo, kai galvojama apie tobulėjančias technologijas, vis platesnį tinklą apimančias komunikacijas, vis palankesnę valstybinę politiką ir dar gausią bei palyginti mažai apmokamą darbo jėgą. Šie veiksniai daro Kiniją pagrindiniu pramonės gaminių šaltiniu ir vakarietiški produktai dažnai per silpni tokiai konkurencijai. Tačiau esama ekonominė Kinijos situacija kartu atsiveria kaip galimybė verslui plėtoti. Ši šalis siūlo didžiausią pasaulyje potencialią rinką su vis augančiu vartotojų skaičiumi ir jų perkamąja galia, ypač didesniuose miestuose.

Kinija taip pat yra ir viena didžiausių pasaulio leidybos pramonių. Britų mokslininkas Joseph Lee teigia, kad „iki XV a. pabaigos Kinijoje išleistų knygų skaičius viršija visų pasaulio knygų skaičių kartu sudėjus“.⁵ Leidyba plačiai studijuojama šalies ribose. Kinijoje veikia apie 30 leidybos mokslo tyrimų institucijų, kuriuose dirba apie 500 profesionalų, o pastaraisiais dešimtmečiais sparčiai gausėja ir leidybos srities akademiniai žurnalai, kurių skaičius 2003 m. siekė 50. Tačiau tyrimai pateikiami dažniausiai tik kinų kalba, be to, prie tiesioginių duomenų priėjimas neretai ribojamas, todėl užsieniečiams gana sunku surinkti dominančios informacijos.

Vakaruose beveik žinomi didieji senovės Kinijos kultūriniai laimėjimai. Senoji civilizacija išrado tai, be ko iki šiol tradicinė leidyba paprastai neišsivaizduojama. Kalbant nuo pat pradžių, kinai vieni pirmųjų išrado raštą, o apie 6 a. pr. Kr. Kinijoje bambuko lentelių ritinėliuose jau buvo užrašyti pirmieji veikalai – kanoniniai poezijos ir istorijos tekstų rinkiniai. Apie 200 m. pr. Kr. Kinijoje pradėta rašyti ant šilko, o 150 m. pr. Kr. atsirado pirmieji popieriaus, gaminto iš gerai išmirkytų kanapių pluošto, pavyzdžiai.

VII a. buvo išrastas spausdinimo mechanizmas, Europoje su Johannu Gutenbergu (~1400–1468 m.) atsiradęs keturiais šimtmečiais vėliau. Iš pradžių spausdinama buvo nuo vieno bloko ir vienu kartu atspausdinamas visas negatyvu klišėje įrėžtas teksto puslapis. Taip keblino klaidų taisymo darbus, todėl neilgai trukus spausdinti jau imta nuo atskirų plokštelių junginių.

⁵ Wang Jixiang. Scientific, Technical, Medical and Professional Publishing, Robert E. Baensch (sud.) *The Publishing Industry in China*, 2003, p. 67.

Nereikia priminti, kad kinų poligrafija nuo tada smarkiai pažengė į priekį. Vakaruose žinomas ir aukštas kaligrafijos, iliustracijos meno lygis ir t. t., bet kiek šių šalių leidybos studentų žino nors ką apie tokius svarbius Kinijos leidybos pramonę veikiančius mechanizmus kaip Spaudos ir leidybos administracija, Naujosios Kinijos knygynų tinklas, kinų autorių teisės įstatyminė bazė?

Dabartinę Kinijos leidybą formavo daugelis politinių ir kultūrinių įvykių, iš kurių bene reikšmingiausias – 1949 m. Respublikos įkūrimas. Kinijos rinkai būdingi keli išskirtiniai bruožai: mažas leidyklų skaičius ir smarkus knygų pavadinimų kiekio didėjimas. Vidutiniškai knygos tiražas siekia 55–60 tūkst., bet, anot Roberto E. Baenscho, leidėjai skundžiasi krentančia paklausa – 1978 m. vidutinis tiražas buvo 250 tūkst. Tačiau reikia nepamiršti, kad dabar leidyklų yra bene penkiskart daugiau: 1979 m. Kinijoje veikė 105 leidyklos, per metus išleidžiančios apie 17 tūkst. pavadinimų knygų; 2001 m. leidyklų skaičius išaugo iki maždaug 560, o išleidžiamų pavadinimų skaičius pasiekė 154,5 tūkst. 40% iš jų – pakartotiniai leidimai.

Remiantis 1997 m. UNESCO paskelbta informacija, 15,1 tūkst. Kinijoje išleistų knygų yra meno ir literatūros srities. Tai sudaro tik apie 10% visos produkcijos. Populiariausia Kinijoje verslo, vadybos, ekonomikos literatūra ir net 40% rinkos sudaro mokomosios knygos leidyba. Ekonomiškai silpnose vietovėse mokyklinės literatūros pardavimai siekia 80–90% visų knygų pardavimų. Tokią didelę rinkos dalį vadovėliai ir kita mokomoji literatūra užima neatsitiktinai.

Kinijoje vyrauja stiprus, o kartais net idealistinis įsitikinimas žinių verte asmeniniam ir valstybės tobulėjimui; žinios įgyjamos mokantis; mokomasi iš knygų. Net pats žodis *dushu* reiškia ir „skaityti (knygą)“, ir „mokyti (mokykloje, universitete)“.

Vykstant Kultūrinei revoliucijai 1966 m. buvo uždaryta nemaža mokymo įstaigų ir švietimo sistema atkurta tik po dešimtmečio. Siekiant pasirūpinti ta karta, kurios švietimas buvo nutrauktas, sukurta daug papildomo ir savarankiško mokymosi priemonių.

Išsimokslinimui skiriant aukštą prioritetą ir vis griežtėjant stojamųjų egzaminų į pradinę, pagrindinę, vidurinę, aukštąją ir t. t. mokyklą, vis gausėjo papildomos medžiagos, skirtos egzaminams ruošti. Kadangi dėl vieno vaiko politikos tėvai suorientuoti nemažai investuoti į vaiko ugdymą, tokių knygų leidyba ilgainiui tapo neįtikėtina pelninga, o jos apimtys šiek tiek nuslūgo tik 2002 m., kai Švietimo ministerija uždraudė rekomenduoti pagrindinės mokyklos mokiniams tokio pobūdžio literatūrą, tuo siekdama sumažinti vaikams spaudimą ir išvaduoti juos nuo nepertraukiamo mokymosi.

Palyginti su laisvalaikio skaitiniais rimtosios literatūros vyravimą lemia tradicinis knygos prasmės suvokimas. Pagrindinis Vakarų pasaulio ir Kinijos leidybos skirtumas yra tas, kad Vakaruose akcentuojama rinkodara, o Kinijoje – knygos socialinis aspektas, todėl Vakaruose

orientuojamasi į bestselerius, o Kinijoje į vadinamuosius *steady-seller*. Tokio pobūdžio knygos be abejonės turės gilią etinę, moralinę, šviečiamąją prasmę. Rimosios literatūros dominavimą patvirtina kinų literatūros raida: ankstyvą kinų literatūrą laikomi Konfucijaus ir Laozi filosofiniai kanonai, paskui atsirado metraščiai, įvairios enciklopedijos ir tik gerokai vėliau – grožinė literatūra; pirmiau poezija, paskui ir proza; iš pradžių dramos, paskui romanai, galiausiai apsakymai, interneto novelės. Tačiau lemiamas leidybos repertuaro sandaros veiksnys vis tik ne kultūrinė tradicija, bet Komunistų partijos pozicija.

Dauguma leidyklų įkurtos valstybės po 1949 m. Kiekviena leidykla tuomet buvo skirta patenkinti tam tikram rinkos segmentui, leido tam tikros srities knygas. Vietinės provincijų leidyklos buvo įgaliotos pasirūpinti ekonomikos, mokslo literatūra, vadovėliais ir vaikų knyga. Dar veikė Liaudies leidykla, kurios produktai skirti liaudžiai šviesti. Ši leidykla negalėjo leisti grožinės literatūros. Universitetų leidyklos – vienintelės leidybos organizacijos, kurių neveikė šios taisyklės, todėl jos leido įvairių sričių mokslinius tyrimų veikalus, žinytus, akademinis serialinius leidinius, vadovėlius.

1958 m. leidyba Kinijoje buvo suvokiama kaip priemonė sustiprinti socialinį švietimą, remti proletarizmą ir išstumti kapitalizmą. 1983 m. buvo teigiama, kad leidyba turi skatinti marksizmą, leninizmą ir skelbti Mao Zedongo (1893–1976 m.) idėjas. Dabartinėse oficialiose kalbose apie leidybą ir knygą dar būtų pabrėžta Deng Xiaopingo reforma ir dabartinio partijos pirmininko esminis vaidmuo. Taigi leidyba Kinijoje yra ne pramogų, o politikos dalis. Ji veikia ne laisvoje rinkoje, bet valstybės kontroliuojamoje socialistinėje sistemoje.

Tuo pat po Respublikos įkūrimo Propagandos ministerija įkūrė didžiulį knygyną Xinhua (Naujoji Kinija), kuris ne tik dominavo visos Kinijos mažmeninėje prekyboje, bet ir turėdamas tūkstančius atšakų vadovavo šalies spaustuvėms ir buvo partijos leidybinė institucija. Provincijose sukurtas papildomas leidybos aparatas, veikiantis pagal griežtas taisykles, pagal nurodymus leidžiantis ypač siaurai specializuotą literatūrą. Yra tokių leidyklų kaip Akmens anglies pramonė, Tekstilė, Vanduo, Vandenyvas, Elektros energija. Paprastai jos atsakingos atitinkamoms ministerijoms.

Apie 20 leidyklų priklauso Liaudies išsivadavimo armijai. Jos daugiausia leidžia karinę ir technologinę literatūrą, bet yra ir trys medicinos srities leidyklos bei Liaudies išsivadavimo armijos literatūros ir meno leidykla.

Visai sistemai vadovavo ir prižiūrėjo visų šalies knygų bei periodikos spausdinimą ir platinimą šalyje 1987 m. įkurta Nacionalinė spaudos ir leidybos valdyba, atsakinga Vyriausybei. Ji susidėjo iš leidybos, garso ir vaizdo produkcijos, spaudos paslaugų ir kt. skyrių. 2000 m. ši įstaiga pervadinta į Vyriausiąją spaudos ir leidybos valdybą ir yra aukščiausia institucija, atsakinga už Kinijos leidybą.

Organizacija turi 11 skyrių, kurių kiekvienas rūpinasi atskira leidybos sritimi: knygų, laikraščių, garso ir vaizdo produkcijos, elektronine leidyba, spausdinimu ir kopijavimu, leidinių platinimu rinkoje ir pan. Nors cenzūros iš esmės jau nebėra, Valdyba prižiūri, kad 566 registruotos šalies leidyklos nenukryptų nuo joms skirtos linijos. Ši organizacija Kinijos publikacijoms teikia ISBN (International Standard Book Numbers) ir ISSN (International Standard Serial Numbers) numerius. Vakaruose toks numeris skirtas bibliografiniam ir prekybos patogumui, o Kinijoje reiškia legalų leidinį. Kadangi numerių suteikiama ribotai. 1997 m. Kinijoje buvo suteikta beveik 100 tūkst. naujų ISBN, o 1992 m. – tik 50 tūkst. Jų suteikimas priklauso ir nuo valstybinės politikos. Kadangi pastaruoju metu knygų platinimas miestuose išaugo tris kartus, o kaimo vietovėse sumažėjo 40%, partija sukūrė ilgalaikį leidybos planą kaimo vietovėms skirtoms knygoms pagausinti, t. y. joms skirtoms knygoms suteikti daugiau numerių. Tokia valstybinė politika lemia, kad leidėjai kartais tą patį ISBN panaudoja kelioms knygoms. Tai apsunkina Kinijos leidybos ir platinimo monitoringą, kurį atlieka maždaug prieš metus Kinijoje pradėjusi veikti į *Nielsen BookScan* panaši kompanija *Open Book*, renkanti informaciją iš 160 valstybinių mažmenininkų, o atskaitas parduodanti leidėjams.

Pagrindinis Vyriausiosios spaudos ir leidybos valdybos biuras yra Pekine. Jis tiesiogiai administruoja 221 leidyklą, esančią šiame mieste. Kituose didžiausiuose miestuose yra regioniniai Valdybos biurai, atsakingi už kitas 345 leidyklas. Įstaigos tiesiogiai valdomų lyderiaujančių leidyklų veikla pateikiama kaip pavyzdys provincijų leidykloms.

Vyriausioji spaudos ir leidybos valdyba taip pat praktiškai valdo daugelį Kinijos leidybos organizacijų, tarp kurių paminėtinos Leidėjų asociacija, Autorių teisių agentūra, Nacionalinė autorių teisės administracija. Dauguma tokių organizacijų įsikūrę Valdybos pastate ir net dalijasi tuo pačiu telefono ir fakso numeriu.

Apie Kinijos knygų prekybą užsienyje žinoma gana mažai. Didžiuosiuose miestuose, kurių populiacija viršija 10 mln., veikia du pagrindiniai valstybiniai knygų platinimo keliai: „knygų miestas“ – 3–5 aukštų pastatas, kurio atskiros patalpos nuomojamos atskiriems platintojams ar leidėjams, ir „knygų centras“, kurio savininkas – valstybinė ar privati korporacija, siūlanti prekybinę vietą tokioms prekėms kaip knygos, muzikos įrašai ir meno reikmenys. Šanchajaus Knygų miestas – tai septynių aukštų knygynas, kurio didžiąją dalį prekių sudaro kiniškos knygos ir dalis importuotų anglišku, daugiausia susijusių su mokslu, inžinerija, kompiuteriais ir kalba. Pekino Knygų centre kasdien apsilanko apie 30 tūkst. žmonių. Tai valstybinio knygynų tinklo *Xinhua* padaliniai.

Šio tinklo monopolį pamažu griauna maždaug keturis kartus daugiau privačios nuosavybės knygynų. Dauguma jų visai mažučiai, prekiaujantys daugiausia pigiomis senesnėmis knygomis, informacinių technologijų literatūra. Nemaža jų dalis spiečiasi prie didesniųjų mokslo

įstaigų, universitetų. Tokių knygynėlių repertuarą sudaro studijoms skirta literatūra ir įvairūs jaunimo žurnalai laisvalaikiui bei laikraščiai.

Iš reikšmingesnių privatinės nuosavybės knygynų geriausiai žinomi *Xishu* knygų namai. Tai didžiausias privačiai valdomas knygų tinklas, išplitęs visoje šalyje. Jame pateikiama įvairesnių knygų nei *Xinhua*, patrauklesnis prekių išdėstymas. Šio tinklo knygynus ypač mėgsta mažesnių miestų skaitytojai.

Kadangi leidybos pramonė priklauso valstybei ir leidybiniai planai oficialioms leidykloms yra numatomi palyginti griežtai, leidyklų produkcija yra subsidijuojama, todėl knygos kainuoja gana pigiai ne tik lyginant su užsienio šalimis, bet ir su kitais produktais šalies viduje. Vidutinė vietinės leidybos knygos popieriniais viršeliais kaina – apie 10 Lt, importuotos iš užsienio – apie 30 Lt.

Remiantis *Books and Publishing in China*, 2002 m., lyginant su 1998 m., knygų pardavimai pinigine išraiška išaugo 31,6%. Tai lėmė bendras knygų kainų augimas, importuotos produkcijos kiekio pakilimas ir iki tų metų vis dar augęs papildomos mokomosios literatūros ir saviugdų knygų pardavimas.

Dalis Vyriausioji spaudos ir leidybos valdybos po pervadinimo naujai įgytų funkcijų – per Tarptautinį departamentą kurti ir plėtoti ryšius su užsienio leidėjais. Rezultatyvi tarptautinė komunikacija prasidėjo po kelių svarbių įvykių.

Pirmiausia – 1991 m. birželio 1 d. ėmė veikti pirmas KLR autorių teisių įstatymas kartu su Vykdamosiomis taisyklėmis. Tai neilgi dokumentai, nukopijuoti pagal anglo-amerikietišką modelį, kaip autorinius kūrinius apimantys literatūrą, fotografiją ir kompiuterių programinę įrangą. Turėdama tokius įstatymus Kinija 1992 m. galėjo pasirašyti dvi svarbiausias autorių teisių konvencijas: Berno ir Pasaulinę autorių teisių. Tačiau 10 d-ečio viduryje piratavimas nebuvo sumažėjęs.

1994 m. papildyta Baudžiamoji teisė. Pagal 1995 m. įsigaliojusius įstatymus, bausmė priklauso nuo pažeidimo rimtumo, nelegaliai gautų pajamų dydžio ir ankstesnio teistumo. Didžiausia numatoma bausmė – 7 metai kalėjimo ir bauda, tačiau žinoma ir griežtesnių baudų bei visiško aplaidumo.

Aukščiausiojo liaudies Teismo reikalavimu didieji provincijų centrai įkūrė intelektualinės nuosavybės tribunolus. Per pirmuosius šešerius metus buvo iškelta apie 3 500 su autorių teise susijusių bylų. Pekino Aukštesnysis liaudies Teismas per pirmuosius penkerius metus išnagrinėjo daugiau kaip 500 tokių bylų, kurių 70% jų susiję su užsienio dalyviais.

Dar veikia nacionalinis ir provincijų autorių teisių biurai, vadovaujami Kinijos nacionalinės autorių teisių agentūros, pavaldžios Vyriausybei. Ši agentūra atsakinga už autorių teisių administravimą, registravimą, tarpininkavimą autorių teisių prekyboje, patraukimą

baudžiamojon atsakomybėn dėl teisių pažeidimų. Su agentūra susijusios organizacijos atsakingos už profesines asociacijas, autorių teisės tyrimus bei teisių prekybos skatinimą.

Kinų autorių teisių įstatymai sustiprėjo po daugiau nei penkiolikos metų derybų 2002 m. įstojus į Pasaulio prekybos organizaciją. Muitinės statistika rodo, kad per pirmus septynis 2002 m. mėnesius konfiskuota 50 mln. piratinių kompaktinių plokštelių. Tačiau iš 2002–2004 m. Didžiosios Britanijos Leidėjų asociacijos metinių pranešimų matyti, kad viena didžiausių pasaulio leidybos problemų vis dar yra piratavimas, ypač Indijoje, Kinijoje ir Pakistane.

2003 m. Pekine įkurta pirmoji nacionalinė atipirataavimo organizacija Kinijoje – Antipirataavimo komitetas. Jis susideda iš 82 padalinių visoje šalyje. Komitetas koordinuoja antipiratinės kampanijas, inicijuotas kurio nors regiono, pramonės šakos, organizacijos ar individualaus asmens, esant autorių teisės turėtojo ir jo atstovo reikalavimui atlieka tyrimus dėl autorių teisių pažeidimų, siūlo skirti administracines nuobaudas, kelia teismines bylas.

Literatūros kūrinių piratavimas Kinijoje klesti dėl to, kad spausdinimas pigus, o platinimas lengvas, iš savo patirties teigia Londone įsikūręs leidėjas Toby Eady. Nelegali leidyba be autoriaus sutikimo skaudė ne tik užsienio, bet ir pačios Kinijos autoriams. Jis tvirtina, kad Šanchajuje yra bent penkios piratinės draudžiamo Wei Hui romano *Shanghai Baby* versijos, kelios – Čengdu, dvi Pekine ir dar, ko gero, keli mongoliški variantai. Cenzorių biuras mano, kad parduota daugiau nei milijonas šio romano vienetų, todėl 2000 m. buvo uždaryta knygos originalo leidykla, o 40 tūkst. kūrinių vienetų sudeginta. Legaliai parduota tik 7 000 egzempliorių.

Didesnių pasikeitimų nei autorių teisių apsaugai įstojimas į Pasaulio prekybos organizaciją atnešė knygų platinimo sričiai. Organizacijai reikalaujant, imamasi veiksmų atpalaiduoti knygų pardavimo ir platinimo suvaržymus. Daugiau nei trisdešimties miestų knygų mažmeninės prekybos rinka nuo 2003 m. tapo atvira užsienio investuotojams, o nuo 2004 m. atverta ir didmeninė prekyba. Užsienio verslininkai gali Kinijoje kurti bendro kapitalo įmones, bendradarbiauti ar patys kurti knygų ir periodikos didmeninės ar mažmeninės prekybos srities įmones. Per pirmus metus Kinija sulaukė 92 užsienio kompanijų investicijų. Bene vienas pirmųjų naujomis galimybėmis pasinaudojo ir *Bertelsmann* koncernas, 2003 m. gruodžio mėn. perėmęs 40% Pekino kompanijos *21st Century Book Chain Co.* pardavimų, taip tapdamas daugiausiai parduodančiu bendro kapitalo visą šalį apimančiu mažmenininku Kinijoje⁶.

Kitas žingsnis, kurio laukia Vakarų leidybininkai – nuosavo kapitalo leidybos įmonių kūrimas. Tačiau kinų pareigūnai teigia, kad redakcinė ir leidybinė pramonės pusė niekad neatsivers. Remiantis Leidybos priežiūros taisyklėmis ir Užsienio kapitalo pramonės nurodymais,

⁶ My Own Private China *Publishing Trends*. March, 2004.

užsienio šalims neleidžiama investuoti į Kinijos leidybą, kurti ir organizuoti knygų, laikraščių, periodikos, vaizdo ir garso produkcijos, elektroninės leidybos. Galima tik plėtoti autorių teisės prekybą ir panašų leidybinį bendradarbiavimą, pvz., kartu su Kinijos leidykla išleisti dvikalbį leidinį. Nors galimos užsienio investicijos, visiškai priklausyti nuo užsienio kapitalo Kinijos leidykla negali. To priežastys grynai politinės.

Norėdamos įsigyti užsienio autoriaus teises kūrinio vertimui konkrečios Kinijos leidyklos gali tiesiogiai kreiptis į užsienio kompanijas, bet nemaža verslo sandorių dalis sudaroma per viešąją organizaciją Kinijos autorių teisių agentūra ar panašias provincijų organizacijas. Daug kinų leidėjų verstinų knygų vyksta ieškoti į Vakarų knygų mugės. Kaip skelbia Kinijos autorių teisių agentūra, Kinija kasmet dalyvauja Londono knygų mugėje, Paryžiaus *Salon De Livre*, kur 2004 m. buvo garbės svečiu, Bolonijos vaikų knygos mugėje, Tarptautinėje Tokijo knygų mugėje, Singapūro tarptautinėje Azijos knygų mugėje, Australijos leidėjų asociacijos Australijos knygų mugėje, Tarptautinėje Honkongo knygų mugėje, Tarptautinėje Maskvos knygų mugėje, apie 50 leidėjų kaskart vyksta į *Book Expo America*, apie 100 – į Frankfurto knygų mugę.

Iš pradžių kas antrus metus, o nuo 2002 m. kasmet vykstanti Tarptautinė Pekino knygų mugė sulaukia daugelio užsienio leidyklų atstovų. Kaip teigia Kinijos jaunimo leidyklos prezidentas Hu Shouwen⁷, 1986 m. įvykusi pirmoji Pekino knygų mugė, kurioje dalyvavo 35 įvairių šalių leidybinės organizacijos, žymi oficialią Kinijos autorių teisių verslo pradžią, nors čia autorių teisių sutartys pasirašinėtos ir iki tol. Tiesa, jų buvę vos viena kita.

Tarptautinė Pekino knygų mugė savo istoriją skaičiuoja dar nuo 1978 m., kai Pekino pedagoginiame universitete buvo surengta Užsienio mokslo ir technologijų knygų paroda, kurią aplankė daugiau nei 60 tūkst. smalsuolių, tarp jų ir Didžiosios Britanijos, JAV, Prancūzijos, Belgijos, Kanados ambasadoriai, Australijos ir Vokietijos kultūros konsulai. Daugeliui valstybių tuomet kilo mintis finansuoti panašias parodas, tikintis taip įsibrauti į didelį potencialą turinčią Kinijos knygų rinką.

Parodą organizavusi Kinijos nacionalinė leidybos importo ir eksporto (grupės) korporacija (toliau – KNLIEK), užsienio šalių iniciatyva pasirūpino surengti daugiau tokių parodų, kurios vėliau išaugo į Pekino knygų mugę.

KNLIEK – tai viena svarbesnių Kinijos valstybinių leidybos srities įmonių, jau 50 metų užsiimanti knygų, specialių leidinių, periodikos, elektroninės leidybos ir vaizdo bei garso produkcijos importu ir eksportu, leidyba, spauda, autorių teisių prekyba, kino ir televizijos produkcija, parodomis, reklama, tarptautiniais pervežimais, mažmenine prekyba, informacinėmis

⁷ Hu Shouwen. China: An Open Land for the Rights Business, Robert E. Baensch (sud.) *The Publishing Industry in China*, 2003, p. 103.

technologijomis ir elektroniniu verslu. Korporacijos Autorių teisių departamentas veikia kaip literatūros agentas ir užsienio bei šalies leidėjams suteikia reikiamą leidybos informaciją, teikia autorių teisių prekybos ir apsaugos paslaugas, teisinės konsultacijas.

KNLIEK užima 70% Kinijos autorių teisių prekybos rinkos ir turi apie 10 tūkst. klientų, tarp kurių yra leidėjų, knygų pardavėjų, agentų, knygų platintojų didmenininkų, bibliotekų ir t. t. Korporacijos, turinčios 32 atšakas Kinijoje ir 6 dukterines kompanijas užsienyje, metiniai pardavimai siekia maždaug 100 mln. JAV dol.

Nuo 1996 m. Tarptautinę Pekino knygų mugę remia Vyriausybės Informacijos skyrius, Spaudos ir leidybos valdyba, Mokslo ir technologijų ministerija, Kultūros ministerija ir Pekino liaudies savivaldybė, Kinijos leidėjų asociacija, Nacionalinė autorių teisių valdyba ir Švietimo ministerija, o KNLIEK rūpinasi tik mugės organizaciniais klausimais. Mugės organizatoriai, pavyzdžiu imdami Frankfurto knygų mugę, svarbiausiu ilgalaikiu tikslu užsibrėžė Tarptautinę Pekino knygų mugę padaryti geriausia tarptautinės knygos ir prekybos autorių teisėmis muge bei viena iš svarbiausių pasaulio knygų mugių.

Nuo pirmosios mugės datos Hu Shouwen Kinijos autorių teisių prekybos raidą skiria į tris pagrindinius laikotarpius:

- 1) 1986–1990 m., kai kinų leidėjai daugiausia rūpinosi tik licenzijų pardavimu Japonijai, Honkongui ir Taivanui, norėdami užsidirbti tvirtos valiutos.
- 2) 1990–1997 m., kai Kinija pardavinėjo ir pirkė maždaug vienodai autorių teisių.
- 3) po 1997 m., kai įsigyjamų autorių teisių skaičius gerokai pranoksta parduodamų. 1997 m. pirkimai pirmąsyk smarkiai viršijo pardavimus.

Remiantis Vyriausiosios spaudos ir leidybos valdybos 2004-08-18 *Zhonghua dushu wan* interneto svetainėje paskelbta statistika, 1995–2003 m. Kinijos leidyklos iš viso sudarė 58077 kontraktus autorių teisėms iš užsienio leidyklų pirkti ir tik 5362 autorių teisėms užsienio leidykloms parduoti. Tos pačios svetainės 2002-06-20 paskelbtame straipsnyje, apžvelgiančiame 2002 m. Tarptautinę Pekino knygų mugę ir autorių teisių prekybos raidą Kinijoje, maži kinų autorių teisių pardavimai teisinami trimis priežastimis: užsienyje yra mažai sinologų, todėl menkas suvokimas apie Kinijos literatūrą; kadangi menkos Kinijos literatūros žinios, tai kūriniai versti pasirenkami gana atsiktinai ir nebūtinai sėkmingai, todėl po nepopuliarios knygos leidėjai atsargiau žiūri į kinų literatūrą; mažai kinų kalbos specialistų, todėl vertimai dažnai leidėjams būna per brangūs.

Tačiau tiek perkamų, tiek parduodamų autorių teisių sutarčių skaičius kiekvienos mugės metu vis auga. 1995 m. Kinijos leidėjai pasirašė 1664 sutartis dėl užsienio kūrinių autorių teisių, o 2003 m. – jau 12 516. Tais pačiais metais parduotų teisių skaičius nuo 354 išaugo iki 811. Tai rodo, kad susidomėjimas Kinijos literatūra pasaulyje gana sparčiai auga. Augantis

mugės metu pasirašomų autorių teisių sutarčių skaičius rodo mugės patrauklumą ir reikalingumą vietiniams ir užsienio leidėjams.

Remiantis 2003 m. *Beijing Review* interneto svetainėje skelbtoje dešimtosios Tarptautinės Pekino knygų mugės apžvalgoje pateikta statistika, daugiausia kinų autorių teisių 2003 m. mugėje įsigijo Taivanas (21,37% visų nupirktų teisių), antros – JAV (790 vnt.; 12,30%), paskui – Japonija (549). Pažymima, kad Taivano perkamumas nuolat nuosekliai didėja. Nuo ankstesnių metų 1290 iki šių metų 1372 šoktelėjęs skaičius rodo, kad abiejų sąsiaurio pusių komunikacija vis gerėja. Be to, autorių teisių prekyboje didėja partnerių įvairovė: 9 vietą po Didžiosios Britanijos, Honkongo, Korėjos, Prancūzijos ir Vokietijos užima Indonezija, Izraelio susidomėjimas irgi vis auga.

Taigi galima sakyti, kad pastaraisiais dešimtmečiais kinų rašytojų kūrinių vis daugiau ir daugiau patenka į užsienį, kur jie susilaukia pripažinimo. Vienas labiausiai užsienyje mėgstamų rašytojų – Feng Jicai (g. 1942 m.) palyginti anksti pristatytas užsieniui. 9 d-ečio pradžioje TSRS literatūros laikraštyje išspausdintas jo darbas *Aukšta moteris ir mažas vyras* sukėlė didelį susidomėjimą. 1985 m. JAV pasirodė jo romanas *Drožinėta pypkė*, 1986 m. Maskvos Vaivorykštės leidykla 50 000 tiražu išleido autoriaus raštus, kurie sparčiai išsparduoti. Feng Jicai *Subintuota pėda* Japonijoje išspausdinta 6 kartus. 2001 m. vos pasirodęs romanas *Žemiško pasaulio keistuolis* sinologų buvo tuoj pat pastebėtas ir išverstas į japonų bei prancūzų kalbas. Iki 2002 m. į daugiau kaip 10 užsienio kalbų išversta daugiau kaip 30 šio autoriaus darbų.

Feng Jicai teigia, kad užsienio leidėjai ir skaitytojai supranta kinų literatūros kūrinių vertę ir stengiasi atrasti dar daugiau bendravimo su Kinija kelių. Susidomėjimą kinų literatūra rašytojas skiria į dvi atkarpas. Iki 9 d-ečio vidurio kinų literatūra buvo kinų kultūros supratimo priemone. Manyta, kad rašytojų kūriniai labiau objektyvūs, gilesni, todėl iš jų galima geriau suprasti Kiniją. Kadangi šalis dar nebuvo pasirašiusi Berno konvencijos ir jos autoriai neturėjo teisinės apsaugos, o ir bendravimo su Vakarais patirties nebuvo, užsienio leidėjai tuo naudojosi, teigia rašytojas. Nuo 10 d-ečio į kinų literatūrą jau pradėta žiūrėti kaip į literatūros kūrinius. Tačiau užsienio leidybininkai tik pamažu ėmė gerbti kinų autorių teisę ir Kinijos rašytojai dėl to patyrė daug skaudžių pamokų, apgailestauja Feng Jicai.

Kinijos autorių darbai užsienį pasiekia daugeliu būdų: reklamuojami KNLIEK, Nacionalinės autorių teisių valdybos interneto svetainėse, pristatomi Kinijoje ir už jos ribų vykstančiose knygų mugėse, imami versti, kai leidykla užmezga ryšius su leidykla, kai sinologai ar kinų kalbos vertėjai susiranda autorių tiesiogiai arba kai pagal jų rekomendacijas autorių susiranda leidybos verslininkas.

Kalbant apie kinų literatūros platinimą užsienyje, verta paminėti Didžiosios Britanijos žurnalą *Kinų literatūra*. Gana daug kinų rašytojų pavardžių už Kinijos ribų buvo

išgirstos tik per šį žurnalą. 1951 m. išėjęs pirmas numeris išspausdino Yuan Jingdengo karinio romano *Pasakojimas apie naujuosius herojus* (1951) vertimą ir Li Ji (1922–1980 m.) poemą *Wang Gui ir Li Xiangxiang* (1951); antras numeris 1952 m. – Lu Xuno (1881–1936 m.) *Tikroji A Q istorija* (1921), Ding Ling (1904–1986 m.) *Saulės spinduliai Sangqian upėje* (1946) ir kt. darbus. Nuo 1954 m. žurnalas leistas kas ketvirtį, nuo 1958 m. – kas du mėnesius, o 1959 m. tapo kasmėnesiniu. Leidinio turinys nuo įvairių laikų prozos ir poezijos kūrinių išsiplėtė iki rašytojų ir menininkų pristatymų, meno kūrinių reprodukcijų ir net kritinių straipsnių.

1964 m. pradėta leisti prancūziška žurnalo versija, žurnalas išplatintas daugiau kaip 100 šalių. Netrukus visi Lu Xun darbai buvo išversti į užsienio kalbas. Taip pat pasisekimo sulaukė Hao Ran (g. 1932) romanas *Giedra pavasario diena*. Aštunto d-ečio pabaigoje *Kinų literatūroje* buvo išspausdinta daug žinomų apysakų, poezijos, romanų ištraukų. Nuo 9 d-ečio pradžios žurnalas persikvalifikavo į specialiai užsieniui Kinijos literatūrą ir meną pristatančią leidyklą, kuri be žurnalo dar anglų, prancūzų, vokiečių ir kitomis kalbomis išleido knygų seriją *Panda*, apimančią dešimties gerai žinomų kinų rašytojų kūrinius.

Panašu, kad užsienio leidėjai gali surinkti gana pakankamai informacijos apie kinų literatūrą, konkrečius rašytojus ir jų kūrinius, bet jeigu nori bestselerio, jau minėtasis Toby Eady pataria „iš draugiško policininko gauti uždraustų knygų sąrašą“ ir pasiklausinėti tų pavadinimų pas gatvės prekybininkus knygomis. Tokių prekeivių tinklas platina ir kai kurių autorių savarankiškai išleistus kūrinius, dvelkiančius tikrumu ir nesugadintus kūrybinio rašymo mokyklų.⁸

Nemažos leidybos verslo galimybės slypi ir nepublikuotų kūrinių leidyboje. 2004 m. kovo mėn. Kinijos rankraščių prekybos centras tinkle (toliau – KRPCT) skelbė užregistravęs daugiau kaip 100 tūkst. vartotojų.⁹ Apie 2 tūkst. užsiregistravusiųjų – vertų leisti tekstų ieškantys redaktoriai, kiti – būti pastebėtais siekiantys Kinijos autoriai, internete perduodantys savo autorių teises į dar nespausdintus tekstus.

2004 m. vasario 9 d. *Xinhua* žinių agentūra pranešė, kad pagal paskutinius *alexa.com* pasaulinės paieškos sistemos reitingus, KRPCT tapo didžiausia tokio pobūdžio Kinijoje vieta internetinėje erdvėje, kur tarp rašytojų, medijų ir leidyklų vyksta prekyba neišleistais romanais ir kitais literatūros kūriniais. Centras veikia *China Tougao Hotline* svetainėje www.tougao.com, kurią prieš ketverius metus ėmė remti Šanchajaus *Wangyou* kompiuterinių technologijų bendrovė.

⁸ Writing on China Wall. *Publishing Trends*, June, 2001.

⁹ *Publishing Trends*. March, 2004.

Kompanija taip pat padėjo daugiau kaip 400 asmenų atidaryti savo asmeninius biurus pasauliniame tinkle. Kiek tiksliai autorių teisių sutarčių pasirašyta, sunku pasakyti, nes dėl to nemažai leidėjų ir autorių tariasi asmeniškai, teigiama 2004-02-09 *People Daily*.

Apibendrintai galėtume tarti, kad Kinijos ekonomika, o kartu ir jos leidybos pramonė bei rinka sparčiai kinta, tačiau kai kurie būdingi bruožai išlieka. Dabartinę valstybės komercijos, švietimo ir leidybos situaciją lėmė ne tik kultūriškai susiklostęs požiūris į vienus ar kitus dalykus, bet ir Komunistų partijos nubrėžta linija. Po Kinijos liaudies respublikos įkūrimo piliečių skaitymo kiekiu ir turiniu ėmė rūpintis Vyriausybė, įkurdamą numatytą skaičių leidyklų su joms numatomu leidinių repertuaru bei priežiūros institucijomis. Veikia ir valstybinis beveik monopolinis knygynų tinklas *Xinhua*, todėl tiek knygų leidyboje, tiek platinime konkurencija ribota.

Lyginant su laisvalaikio literatūra, Kinijoje didelę leidybos repertuaro dalį užima informacijos ir švietimo srities knygos, kadangi vyrauja stiprus įsitikinimas žinių verte asmeniniam ir valstybės tobulėjimui. Leidyklos noriai publikuoja įvairią ugdymo literatūrą, nes esant vieno vaiko politikai, tėvai suinteresuoti kuo geresniu vaiko ugdymu, be to, mokomajai literatūrai lengviau gauti ISBN numerį, kuris Kinijoje legitimuoja leidimą.

Kadangi ISBN numeriai skiriami ribotai, kai kurie leidėjai linkę tuo pačiu numeriu įvardyti kelias knygas. Tai apsunkina Kinijos leidybos monitoringą. Apskritai žinių apie kinų leidybos pramonę Vakarais pasiekia gana mažai, nes daugelis duomenų ir pačių kinų gana gausios studijos prieinamos ribotai.

Nepaisant esamų sunkumų, Vakarų leidybininkus masina spartus Kinijos ekonomikos augimas ir rinkos potencialas. Kinijai pasirašius Berno konvenciją ir įstojus į Pasaulio prekybos organizaciją atsirado viltis, kad vakarietišku kūrinių piratavimas bus sustabdytas, o leidybos pramonė atsivers užsienio investuotojams. Kol kas šia linkme žengiami tik pirmieji žingsniai.

Kinų leidėjai pasauliu domisi per užsienio literatūrą, kurios pasirinkti ir savo publikacijų parodyti vyksta į daugiau kaip 20 pasaulio knygų mugių, rengia Tarptautinę Pekino knygų mugę. Nepaisant didelio skaičiaus Kinijoje veikiančių leidybos ir autorių teisių reikalus tvarkančių bei tarptautinį bendradarbiavimą skatinančių organizacijų, kinų įsigyjamos verstinos užsienio literatūros autorių teisių sutarčių skaičius gerokai viršija Kinijos parduodamų autorių teisių skaičių. Kinai tokią padėtį teisingai menkomis užsienio šalių piliečių kinų kalbos, kultūros, literatūros žiniomis ir ieško vis naujų būdų tarptautinei komunikacijai bei tobulina esamus.

3. Kinų literatūros raida perspektyvos Lietuvos leidyboje Rytų ir Pietryčių Azijos literatūros leidybos kontekste

Pasaulyje Rytų ir Pietryčių Azijos literatūra yra labai vertinama, kuriasi leidyklos ir agentūros, kurios užsiima tik Azijos, konkretaus jos regiono ar šalies literatūros leidyba ir eksportu, gausu informacijos ir kultūros centrų, mokslo įstaigų ir įvairių draugijų, kurios tyrinėja, verčia ir populiarina šią literatūrą, o Lietuvos skaitytojas su šia literatūra susipažinęs menkai.

Šioje darbo dalyje Rytų ir Pietryčių literatūrai buvo priskaičiuotos įvairaus turinio tokios knygos, kurių autoriai yra gimę ir užaugę šio arealo šalyse. Tačiau tai gana reliatyvu, kadangi nuo XIX a. pab. – XX a. pradž. nemažai gabių, turinčių potencialą intelektualių azijiečių dėl vienu ar kitu priežasčių atsidūrė Vakaruose, kur rašė nors ir etnine tematika, bet jau Vakarų kalbomis. Tai sunkino tyrimą ir iškraipė surinktų duomenų tikslumą.

Kai kurios ne tiriamojo arealo autorių, bet jo turinio knygos taip pat įėjo į tiriamąją aibę, pvz., Kinijos mitų rinkinys. Nemaža su Kinija susijusių knygų išleista *feng shui* tematika. Tokios ir panašios knygos neskaičiuotos prie Azijos literatūros, bet pasižymėtos kaip moksliniai ar populiariaji leidiniai, skirti supažindinti skaitytoją su Azija ir ją populiarinti.

Pasaulyje iš Rytų ir Pietryčių Azijos literatūros verčiamiausia yra japonų, paskui kinų ir indiška sanskrito literatūra. Šių trijų šalių literatūros atitinkamai daugiausia verčiama ir Lietuvoje, tačiau daugelis pasaulyje mėgstamų autorių mums visiškai negirdėti.

Negalutinės statistikos, surinktos iš *Index Translationum* duomenų bazės, duomenimis, 1990–2004 m. Rytų ir Pietryčių Azijos grožinės literatūros vertimų išleido 20 Lietuvos leidyklų. Keturios iš jų nebeegzistuoja, aštuonios išleidžia iki 10 knygų per metus, trys – 11–12, trys – 40–100, dvi – daugiau kaip 100 (2002 m. duomenys). Po vieną tokios literatūros knygą išleido 13 leidyklų, po dvi – 5, po tris – 2. Iš išleistų knygų 11 originalų japonų kalba, 6 – bengalų, 5 – kinų, 4 – sanskrito, 3 – tibetiečių. Šiek tiek daugiau nei trečdalis jų versta iš originalo kalbos. Iš tarpinių kalbų vyrauja rusų ir anglų, užimančių maždaug tokią pačią procentinę dalį visų vertimų, vieną septintadalį jų sudaro vertimai iš vokiečių kalbos. Trys vertimai atlikti iš paties autoriaus vertimo į anglų kalbą.

Kinijos literatūra sudaro penktadalį šių vertimų. Iš penkių kūrinių du versti iš originalo kalbos, du – iš rusų, vienas – iš vokiečių kalbos.

29 knygos iš trijų Rytų ir Pietryčių Azijos šalių (jei Tibetą laikome Kinija, o sanskrito ir bengalų kalbas priskiriame tik Indijai) per penkiolika Nepriklausomybės metų atrodo pernelyg mažas skaičius. Nepasitikėjimą kelia ir tai, kad kai kurių šio darbo autoriui žinomų knygų

vertimai nepatenka į šį skaičių, nors Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Bibliografijos ir knygotyros centras tvirtina duomenis apie Lietuvoje išleistas iš užsienio kalbų išverstas knygas į UNESCO duomenų bazę siunčiąs kasmet.

Duomenys tikrinti „Spaudos metraštyje“ ir „Bibliografijos žiniose“. Pastarojo katalogo 2001–2003 m. serija „Knygos“ peržiūrėta nuosekliai, 2004 m. bibliografija rinkta iš internete skelbiamos „Ekspresinformacijos apie naujus spaudinius, išėjusius Lietuvoje“. Nepaisant visko, toliau pateiktų duomenų autorė nedrįstų vadinti galutiniais, nes neretos knygos nepavyko rasti *Index Translationum* duomenų bazėje, lietuviškose bibliografijose kai kurie leidiniai įrašyti po kelis kartus, kitų visai nėra, pvz., pasigesta trijų H. Murakami knygų (viena išėjo 2003, kitos dvi – 2004 m.), be to, renkant duomenis iš serijos „Knygos“ veikė ir žmogiškasis veiksnys: kai kurie leidiniai dėl nuovargio, neatpažinimo ir kt. priežasčių galėjo likti nepastebėti.

Turimais duomenimis, 1990–2004 m. Lietuvoje išleista 101 Rytų ir Pietryčių Azijos literatūros knyga. Tipologiškai jas galėtume skirti į tris dideles dalis: grožinę, filosofinę ir alternatyviosios medicinos literatūrą.

Grožinę literatūrą sudaro 33 pavadinimai, iš kurių 4 pasakų ir 4 mitų knygos. Viena iš mitų rinkinių sudarė lietuvis, kitą – du rusai, tačiau šiuos leidinius šiuokart skirkime prie Azijos literatūros. Ko gero, jie abu buvo vertimai iš rusų kalbos.

Jei tarsime, kad mitų ir pasakų autoriai yra tų tautų žmonės, iš šių 33 knygų šešiolikos autoriai buvo japonai, trylikos – indai, trijų – kinai, vienos – korėjiečiai. Knygos buvo parašytos japonų (15), bengalų (6), anglų (4), sanskrito (2), kinų (1), prancūzų (1), rusų (1) kalbomis, trijų knygų originalo kalba nenurodyta, o verčiama buvo iš anglų (11), rusų (10), japonų (4), vokiečių (2), bengalų (1), italų (1), prancūzų (1) kalbų. Trijų leidinių aprašuose nenurodyta, iš kurios kalbos versta. Iš originalo išverstos tik devynios (iš japonų kalbos – 4, iš anglų – 3, iš bengalų – 1, iš prancūzų – 1), dešimt iš rusų kalbos (4 japoniškos, 2 bengališkos, 1 kiniška, 1 sanskrito, 2 nežinomos), aštuonios iš anglų (4 bengališkos, prie vienos iš jų pažymėta, kad į anglų kalbą vertęs pats autorius, 4 japoniškos), dvi iš vokiečių (1 japoniška, 1 sanskrito), viena iš italų kalbos (japoniška), trys iš nenurodytų kalbų.

1 lentelė. Rytų ir Pietryčių Azijos grožinės literatūros originalo ir vertimo kalbos sąsajos

Originalo kalba	japonų	bengalų	anglų	sanskrito	kinų	prancūzų	rusų	nenurodyta	iš viso
Vertimo kalba									
anglų	4	4	3						11
rusų	4	2		1	1		1	1	10
japonų	4								4
vokiečių	1			1					2
bengalų		1							1
italų	1								1
prancūzų						1			1
nenurodyta	1							2	3
iš viso	15	7	3	2	1	1	1	3	33

Iš lentelės matyti, kad tik japonų ir bengalų kalbomis parašytų kūrinių buvo išversta iš azijietiškos originalo kalbos. Iš anglų kalbos versti angliški kūriniai – tai indo, emigravusio į Didžiąją Britaniją, bet rašančio Indijos temomis, romanai. Iš prancūzų kalbos išversta prancūziška knyga – kinų autoriaus, prieglobstį radusio Prancūzijoje, kūrinys Kinijos tema. Rusiška iš rusų kalbos versta knyga – tai senoviškų mitų rinkinys. Dvi knygos nenurodytomis kalbomis – lietuvių sudarytas senoviškų mitų rinkinys ir vienos Azijos šalies pasakų knyga Brailio raštu.

Iš grožinės literatūros knygų aštuonios išleistos Kaune, dvidešimt penkios – Vilniuje. 1990–1993 m. neužfiksuota nė viena Rytų ir Pietryčių Azijos grožinės literatūros knyga, po vieną išleista 1997 ir 2001 m., po dvi – 1994–1996, 2000, 2002–2003 m., 1998 m. – net aštuonios, 1999 m. – šešios, 2004 m. – penkios. Tiražai labai įvairūs – nuo 14 (Brailio raštu) iki 10 000 (1994 m.) egzempliorių. Vidutinis tiražas – apie 3 075 egz.

Matome, kad Rytų ir Pietryčių Azijos grožinė literatūra dažniausiai leista trijų arba dviejų tūkst. egz. tiražu – įprastu grožinės literatūros tiražu. Tarp Rytų ir Pietryčių Azijos grožinės literatūros leidėjų pirmauja Vilniaus leidykla „Alma littera“ (6). Perpus mažiau už ją 1990–2004 m. išleido Vilniaus „Mintis“ (3). Septynių leidyklų asortimente yra po 2, dešimties – po 1 minėtos literatūros knyga.

Kai kurios grožinės literatūros knygos turi mokslininkų parašytus įvadinis straipsnius. Dvi knygos išleistos kartu pateikiant lietuvišką ir originalųjį tekstą, o tai daro leidinį ne tik gražiu literatūros kūrinium, bet ir literatūros mokslo bei meno objektu. Bent aštuonios iš šių knygų įeina į kurios nors leidyklos kurią nors literatūros seriją. Minėtos serijos – tai leidyklų Vagos „Pasaulinės literatūros biblioteka“, Pašekštos „Moterų laimė“, Minties „Pasaulio mitai“ (3), UAB „Baltų lankų“ leidybos „Savaitgalio knyga: SK“ (2) ir Eridano „Senovės Rytų literatūra ir filosofija“. Pažymėta, kad šešios knygos – tai antrasis pakartotinis ir pataisytas leidimas, viena knyga – fotografuotinis 1964 m. leidimas.

Filosofinę literatūrą sudaro 40 knygų, kurias beveik visas galima būtų priskirti tiek filosofijai, tiek religijai, o vieną – tik religijai, bet dėl sąsajų su kitomis ji pateko į šią grupę. Keturiolika šių knygų susijusios su Tibeto tradicijomis, vienuolika – su Indija, šešios – su Kinija, penkios – su Vietnamu, viena – su Japonija, viena – su Kinija ir Japonija, kita – su Japonija arba Kinija, dar viena – su Japonija, Kinija, Korėja ir Vietnamu. 5 knygos parašytos tibetiečių kalba, 3 – anglų, 2 – sanskrito, 2 – kinų, 2 – senąja kinų, 1 ir senąja, ir dabartine kinų kalba, kitos 25 – neaišku. Iš jų aštuonių knygų autorius – Dalai Lama XIV, vienos autorystė priskiriama lietuviui.

Iš Rytų ir Pietryčių Azijos filosofinės-religinės literatūros leidinių 10 buvo versta iš originalo kalbos (4 iš tibetiečių, 3 iš anglų, 1 iš kinų, 1 iš senosios ir dabartinės kinų, 1 iš sanskrito), 2 iš tarpinės anglų (tibetietiškas ir sanskrito), 2 iš vokiečių (senosios kinų), 1 iš rusų (kiniškas). 18 iš 25 neaišku kokia kalba parašytų darbų buvo versti iš anglų kalbos. Jų autoriai – indai, tibetiečiai, vietnamiečiai, keli vakariečiai. 7 knygos verstos iš nenurodytos kalbos.

3 lentelė. Rytų ir Pietryčių Azijos filosofinės literatūros originalo ir vertimo kalbos sąsajos

Originalo kalba	tibetiečių	anglų	sanskrito	kinų (senoji ir dabartinė)	nenurodyta	iš viso
Vertimo kalba						
tibetiečių	4					4
anglų	1	3	1		18	23
kinų (senoji ir dabartinė)				2		2
sanskrito			1			1
vokiečių				2		2
rusų				1		1
nenurodyta					7	7
iš viso	5	3	2	5	25	40

Jei palygintume šią lentelę su 1 lentele, galėtume teigti, kad filosofinės literatūros iš originalo verčiama daugiau nei grožinės. Skirtumas bus ryškesnis, jei lyginsime ne kiekius, bet procentinę jų išraišką visos aibės atžvilgiu: grožinės literatūros išverčiama 15,15% (5 pavadinimai iš 33), o filosofinės – 17,5% (7 pavadinimai iš 40).

1990–2000 m. iš Rytų ir Pietryčių Azijos filosofinių knygų dvidešimt keturios išleistos Kaune, šešiolika Vilniuje. Jei lyginsime su prieš tai pateiktais duomenimis, bus matyti, kad Vilniaus leidėjai labiau rūpinasi išleisti grožinės, o kauniškiai – filosofinės literatūros. Iš tokios po vieną pasirodė 1994, 1996 m., dvi – 1997 m., po tris 1998–1999, 2002 m., 2000–2001 m. – po 4, o 2003–2004 m. – net po 11. Vienos knygos leidimo metai nenurodyti. Filosofinės literatūros tiražai svyruoja nuo 50 iki 5 000 egz., vidutinis – apie 1 760 egz.

4 lentelė. Leidyklų Rytų ir Pietryčių Azijos filosofinės literatūros leidybos apimtys ir leidinių tiražai kiekvienais metais

TIRAŽAI	50										1		1	
	500								1				1	
	600				1	1	1	1	1				5	
	700											2	2	
	800											1	1	
	1 000					1				1		1	3	
	1 500							2	1			1	4	
	2 000				1	1	2		1	1	5	4	15	
	2 400										2	1	3	
	2 500										2		2	
	3 000							1		1		1	4	
	5 000											1	1	
	nenurodyta			1								1		2
METAİ	1	1	1	1	1	1	1	2	2	2	2	2	2	iš viso
	9	9	9	9	9	9	9	0	0	0	0	0	0	
	9	9	9	9	9	9	9	0	0	0	0	0	0	
	4	5	6	7	8	9	0	1	2	3	4	4		
LEIDYKLA	K.: D Vilionytės ind. įm. „Meilės kelias“										1		1	
	K: Gaivata					1	1	1					3	
	K.: Kauno Šri Činmojaus centras											1	1	
	K.: Mijalba										2		2	
	K.: Orientas					1							1	
	K.: R. Ananakos leidykla										4	3	7	
	K.: Šviesa							1					1	
	K.: Trigrama							1		1			2	
	K.: UAB „Jotema“									1			1	
	K.: V. Urbonavičienės firma „Mijalba“										1	2	3	
	K.: Verba vera											1	1	
	K., Raudondv.: UAB „Dajalita“										1		1	
	V.: Algimantas			1									1	
	V.: Budistų bendruomenė "Deimantinio kelio budizmo Karma Kadyu linija"											1	1	
	V.: Dharma								1				1	
	V.: Dialogo kultūros institutas										1		1	
	V.: Diamedis				1	1	1	1	1				5	
	V.: Lietuvos N. Rericho d-ja								1				1	
	V.: Meralas												1	
	V.: Pasviręs pasaulis										1		1	
V.: Pradai	1											1		
V.: Satja								1			2	3		
V.: Tyto alba											1	1		
V.: Vaga				1		1			1			3		

Matome, kad filosofinė Rytų ir Pietryčių literatūra vis populiarėja. Paprastai ji leidžiama 2 tūkst. egzempliorių tiražu. Nesunkiai pastebėsime, kad 2 ir 4 lentelėse pasikartoja vos viena kita leidykla. Tarp filosofinės literatūros leidėjų pirmauja Kauno *R. Anankos leidykla* (7), nedaug atsilieka penkiatomį išleidęs Vilniaus *Diemedis* (5), keturi leidėjai išspausdino po 3 knygas, du po 2 ir net šešiolika išleido po vieną knygelę.

Bent šeši iš šių leidinių turi autoritetingus įvadinius arba pabaigos straipsnius, kai kurie leidiniai – net po kelis. Kaip grožinės literatūros, taip ir filosofinės, dvi knygos išleistos kartu pateikiant lietuvišką ir originalųjį tekstą. Bent dvi iš šių knygų įeina į literatūros seriją. Paminėtos serijos – tai *Vagos* leidyklos „Rytų klasika“ ir *Oriente* leidyklos „Ex Oriente lux = Šviesa iš Rytų“. Keturios išleistos kaip antrasis pataisytasis leidimas.

Alternatyviosios medicinos išleista 19 knygų, kurių beveik visos parašytos per paskutinįjį penkmetį. Čia gausu knygų apie masažą, jogą, įvairius kūno lavinimo ir kvėpavimo pratimus. Iš kitų leidyklų šioje leidinių grupėje išsiskiria Vilniaus *Algarvė*, per 2003–2004 m. išleidusi 6 knygas apie japono Katsuzō Nishi padarytą įvairių laikotarpių, įvairių pasaulio šalių medicinos laimėjimų sintezę ir tą metodą, kuriuo pats vadovaujasi ir kitus mokina.

Šios literatūros tiražai vyrauja nuo 2 000 iki 5 000 egzempliorių. Rytų ir Pietryčių Azijos netradicinės medicinos populiarinimo knygų leidyboje Lietuvoje vėl aktyvesni vilniečiai, išleidžiantys daugiau kaip pusę tokios literatūros. Be Vilniaus ir Kauno, čia dar įsijungia Šiaulių *A. S. Narbuto leidykla*. Dvi iš šių knygų priklauso Vilniaus *SATWA* serijai „Netradicinė medicina“, o dar viena – Vilniaus *Andrenos* „Žymiausių dvasinės literatūros kūrinių“ serijai.

Kinijos knyga tarp visų Rytų ir Pietryčių Azijos leidinių lietuvių kalba sudaro itin menką dalį – iš visos 101 knygos – tik 9: trys grožinės ir šešios filosofinės literatūros knygos. Tik dvi iš šių devynių verstos iš originalo kalbos, dvi iš vokiečių, dvi iš rusų, trijų vertimo kalba nenurodyta.

Tačiau be minėtų trijų pagrindinių literatūros tipų, nemažą grupę, apie 30 knygų, sudarytų populiarioji literatūra, kurios dauguma moko įvairiose gyvenimo srityse pritaikyti iš Kinijos atėjusį *feng shui*. Per tiriamąjį penkiolikmetį Lietuvos skaitytoją dar pasiekė devynios kulinarinės knygos, keturi informaciniai leidiniai, trys kelionių po Aziją įspūdžių knygos, dar nuotraukų, albumų, kalendorių su Azijos, daugiausia Tibeto vaizdais. Taip pat paskelbti trys komparatyvistinių studijų tomai, trys monografijos, apsigintos trys disertacijos ir išleistas pirmasis Japonų – lietuvių kalbų hieroglifų žodynas – ko gero, pirmasis kokios nors Azijos – lietuvių kalbų žodynas Lietuvoje.

Apibendrinant surinktus statistinius duomenis galima pasidžiaugti, kad Lietuvoje yra apie 70 leidėjų, kurie dėl vienokių ar kitokių priežasčių per penkiolika Nepriklausomybės metų yra išleidę daugiau kaip 100 pavadinimų Rytų ir Pietryčių Azijos literatūros, gebėdami rasti

ir tokius vertėjus, kurie lietuviškai prakalbindavo azijietišką originalą. Be tarpinių kalbų versta iš japonų, kinų, senosios ir dabartinės, sanskrito, bengalų, tibetiečių kalbų.

3.1. Lietuvos skaitytojų ir leidėjų tyrimas Rytų ir Pietryčių Azijos literatūros atžvilgiu

Statistika rodo, kad lietuviams labiau patinka Rytų ir Pietryčių Azijos filosofinė-religinė, alternatyviosios medicinos ir savęs pažinimo bei sėkmės užtikrinimo literatūra, tačiau sprendžiant iš bendrų tiražų grožinė literatūra taip pat mėgstama. Kinijos literatūra sudaro tik menką dalį Lietuvoje išleidžiamų kūrinių rytietiška tematika. Tačiau apskritai Lietuvoje Azijos literatūros verčiama mažai. Galima išvardyti ne vieną tokios situacijos priežastį, bet lemiami kokios nors produkcijos gamybos veiksniai yra paklausa ir pasiūla.

Paklausa – tai šiuo atveju, žinoma, skaitytojų susidomėjimas. Jeigu nėra susidomėjimo Azijos literatūra ar apskritai nėra susidomėjimo literatūra, vertimų skaičius be abejo bus menkas.

Pasiūla – šiuo atveju leidėjo produktas. Jeigu leidėjas nejaučia skaitytojų poreikio, jam trūksta informacijos apie Azijos literatūrą, vertimas iš retos kalbos per brangus, o ir galima vertimo kokybė kelia klausimų, jis tikriausiai nesiims leisti tokių knygų.

Paklausos ir pasiūlos problemas aptarkime atskirai.

3.1.1. Lietuvos skaitytojų susidomėjimas Rytų ir Pietryčių Azijos literatūra

Įvairios su skaitytojais ir skaitymu susijusios problemos – paklausos stygius. Jeigu apibendrintai jas išskirtume į susidomėjimo literatūra stygių ir susidomėjimo Azijos literatūra stygių, tai smulkiau galėtume kalbėti šitaip:

- 1) Susidomėjimo literatūra stygius. Jis gali būti susijęs su mažu skaitytojų skaičiumi ir mažomis jų skaitymo apimtimis. Esminis pastarojo dešimtmečio leidybos pokytis yra knygos tiražo mažėjimas ir pavadinimų gausėjimas: nuo 1993 m. iki 2003 m. knygos tiražas sumažėjo 4,3 karto, bet 2 kartus išaugo leidžiamų knygų pavadinimų skaičius. Remiantis tokia statistika, galima daryti prielaidą, kad skaitytojų sumažėjo, tačiau smarkiai išsiplėtė susidomėjimo laukas arba skaitytojų skaičius išaugo, bet jie tapo išrankesni. Abiem atvejais galima teigti, kad literatūra domimasi.

- 2) Susidomėjimo Azijos literatūra stygius. Jis gali būti susijęs su nepakankamomis žiniomis, išankstinėmis nuostatomis ar intereso nebuvimu. Kad Azija domimasi, rodo kiniškų, japoniškų restoranų, arbatos klubų populiarumas, konkursinės eilės į Vilniaus universiteto Orientalistikos centro studijas, panašūs kursai Vytauto Didžiojo ir Klaipėdos universitetuose, konkursai dėl stipendijų Japonijoje, Kinijoje, Taivane, vis gausėjantys žiniasklaidos pranešimai apie įvykius Tolimuosiuose Rytuose. Reikia pasakyti, kad 1990–2004 m. ir anksčiau išleista Rytų ir Pietryčių Azijos literatūra Lietuvoje net tik išpirkta, bet kai kurie tiražai ir pakartoti ar perleisti, vadinasi, susidomėjimas Azijos literatūra taip pat yra. Tačiau reikia nepamiršti, kad tai daugiausia kanoniniai, klasikiniai, aukštą bendrąjį išsilavinimą turintiems žmonėms gerai žinomi tekstai, kuriems nereikia specialios reklamos.

Tikrąsias skaitytojų mintis bandyta išsiaiškinti nedideliu netiesioginiu žvalgybinio pobūdžio tyrimu, atliktu 2005 m. gruodžio 18 – 24 d. Interneto svetainėje buvo sudaryta anketa iš keturiolikos klausimų, kurių trys buvo susiję su asmenine respondentų informacija, du – su skaitymo įpročiais ir pomėgiais, keturi – su užsienio literatūros skaitymo ypatumais, keturi – su Azijos literatūra, vienas – vieta išsakyti anketos nepalietiems aspektams ar kitoms šia tema kilusioms mintims. Anketos pavyzdys pridedamas priede Nr. 1.

Kadangi anketos klausimai ir atsakymai nebuvo gerai apgalvoti ir kai kurie liko neaiškūs, be to, anketa paskelbta internete, tai jos rezultatų negalėtume priimti kaip tiesiogiai atspindinčių visuomenės nuomonę, tačiau jie neabejotinai išryškina tam tikras tendencijas. Anketavimo medžiaga pridedama priede Nr. 2.

Apie anketą elektroniniu paštu buvo paskelbta 21 autorės pažįstamam žmogui, taip pat trims el. konferencijoms, kurių viena jungia 5 žmones, kita – apie 10, trečia – apie 20 žmonių, su prašymu interneto nuorodą persiųsti savo pažįstamiems. Taigi respondentai pasirinkti netikimybinės parankinės atrankos būdu bei „sniego kamuolio“ principu. Dalis respondentų buvo atsitiktiniai, nes anketą skelbusiąją svetainę kasdien aplanko apie 200–300 vartotojų, jie kasdien užpildo apie 1 000 anketų.

Į anketos klausimus atsakė 175 respondentai. Du trečdalius jų sudarė moterys. Du trečdaliai respondentų apima atskirai išskirtas 19–24 ir 25–35 m. amžiaus grupes, iš likusio trečdaliao devyniolika respondentų priklauso 36–45 m. grupei, keturiolika – 46–55 m., aštuoni – mažiau nei 15 m., penki – 15–18 m. ir trys 56–65 m. Absoliuti respondentų dauguma gyvena viename iš penkių didžiųjų Lietuvos miestų, kiti 11 pažymėjo gyvenant nedideliame mieste, 6 miestelyje, 5 kaime, 1 gyvenvietėje.

Pirmasis klausimas, susijęs su skaitymu, buvo suformuluotas neaiškiai. Klausdama, kaip dažnai respondentai skaito, autorė atsakymus pateikė skaičiais per savaitę, mėnesį, metus. Iš

komentarų sprendžiant, vieni respondentai skaičius suprato kaip knygas, kiti – kaip kartus. Dar galima buvo pasirinkti atsakymus „skaitau itin retai“ ir „visai neskaitau“. Pirmąjį pažymėjo 13 respondentų, antrąjį – 4. Apie 70% respondentų pasirinko atsakymus „1 per savaitę“, „2–3 per mėnesį“ arba „1 per mėnesį“. Ar galvoje turėti kartai, ar knygos, vis tiek matoma tendencija, kad dauguma respondentų skaito gana intensyviai.

Antruoju klausimu siekta sužinoti, kurią skaitomos literatūros dalį sudaro užsienio literatūra. 102 respondentai (58,29%) pažymėjo „didesniąją dalį“, 27 – „apie pusę“, 25 – „100%“, 10 – „mažesniąją dalį“, 11 nurodė užsienio literatūros visai neskaityti, tačiau toliau beveik visi atsakinėjo į kitus su užsienio literatūra susijusius klausimus. Moterų ir vyrų atsakymų procentinės dalys šiek tiek skiriasi, bet išlieka tos pačios tendencijos.

Užsienio literatūrą bet kuria suprantama kalba skaito 37,52% respondentų, 36,42% – tik gimtąja kalba, 1,16% – tik originalo kalba, 24,86% – įvairiai.

Ketvirtuoju klausimu norėta sužinoti, kas lemia vienos ar kitos knygos pasirinkimą. Čia buvo galima pasirinkti kelis atsakymus. Trys respondentų svarbiausiais laikomi kriterijai – tai autorius (106 balsai), tema (98), atsiliepiamai (97). 29 respondentams didelę reikšmę turi ir knygos pavadinimas. Kiti dalykai mažiau svarbūs: šalis – 17 balsų, kaina – 15, viršelis – 13. Mažiausiai dėmesio kreipiama į leidyklą (8 balsai) ir į vertėją (2). 13 kartų buvo pažymėta, kad knyga pasirenkama atsitiktinai, daug negalvojant. Tai sudaro 3,27% visų atsakymų.

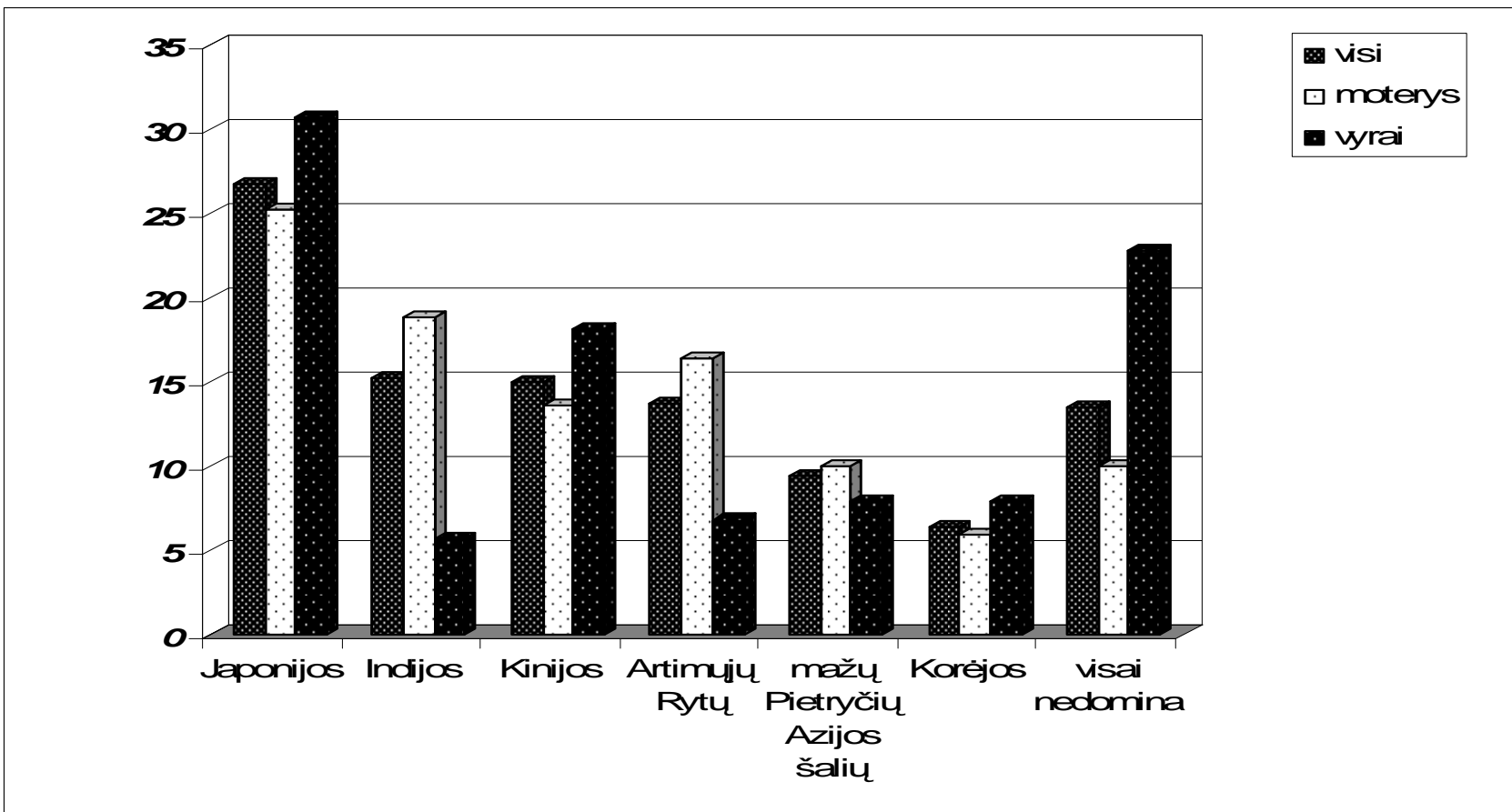
Penktuoju klausimu domėtasi, ar atsiverčiamas priešlapis pažiūrėti, iš kokios kalbos tekstas verstas, ir palyginti autoriaus pavardės skambesį su žinomu ar numanomu nurodytos vertimo originalo kalbos skambesiu. Beveik pusė respondentų prisipažino niekad neatkreipę dėmesio, ar versta iš originalo, ar iš tarpinės kalbos. Apie 20% teigė atkreipia dėmesį, bet tai nedarą įtakos jų skaitymui, 17% pažymėjo visada atkreipia, nes tai labai svarbu, ir 13% – niekada neatkreipia, nes tai visai nesvarbu. Vyrų ir moterų atsakymai nesiskiria, tik apie 4% vyrų vietoj atsakymo „ne, niekad apie tai nepagalvojau“ pasirinko „ne, nes tai visai nesvarbu“.

Šeštuoju klausimu norėta išsiaiškinti, ar skaitytojai patenkinti lietuviškai leidžiamos užsienio literatūros pasiūla. Galima buvo pasirinkti kelis atsakymus, bet beveik visi respondentai pasirinko tik vieną. Apie pusę jų pažymėjo, kad literatūros pakanka, beveik 23% visų atsakymų sudaro pageidavimas įvairesnių šalių literatūros, 20% – įvairesnių autorių, 16 respondentų nusiskundė, kad išverstos literatūros yra labai mažai, o 2 pažymėjo atsakymą „per daug“.

Likusieji klausimai susiję tik su Azijos literatūra. Pusė respondentų teigė nieko nežiną apie Azijos šalių literatūros vertimus į lietuvių kalbą, 35% pažymėjo, kad jų esą mažai, beveik 12% teigė, kad jų pakankamai, o 7 respondentai (4%) pasirinko atsakymą „nėra ir nereikia“.

Toliau klausta, kokių Azijos šalių ir kokių tipų literatūra domintų. Pasinaudodami galimybe pažymėti daugiau kaip vieną variantą, 91 respondentas pasirinko Japonijos literatūrą,

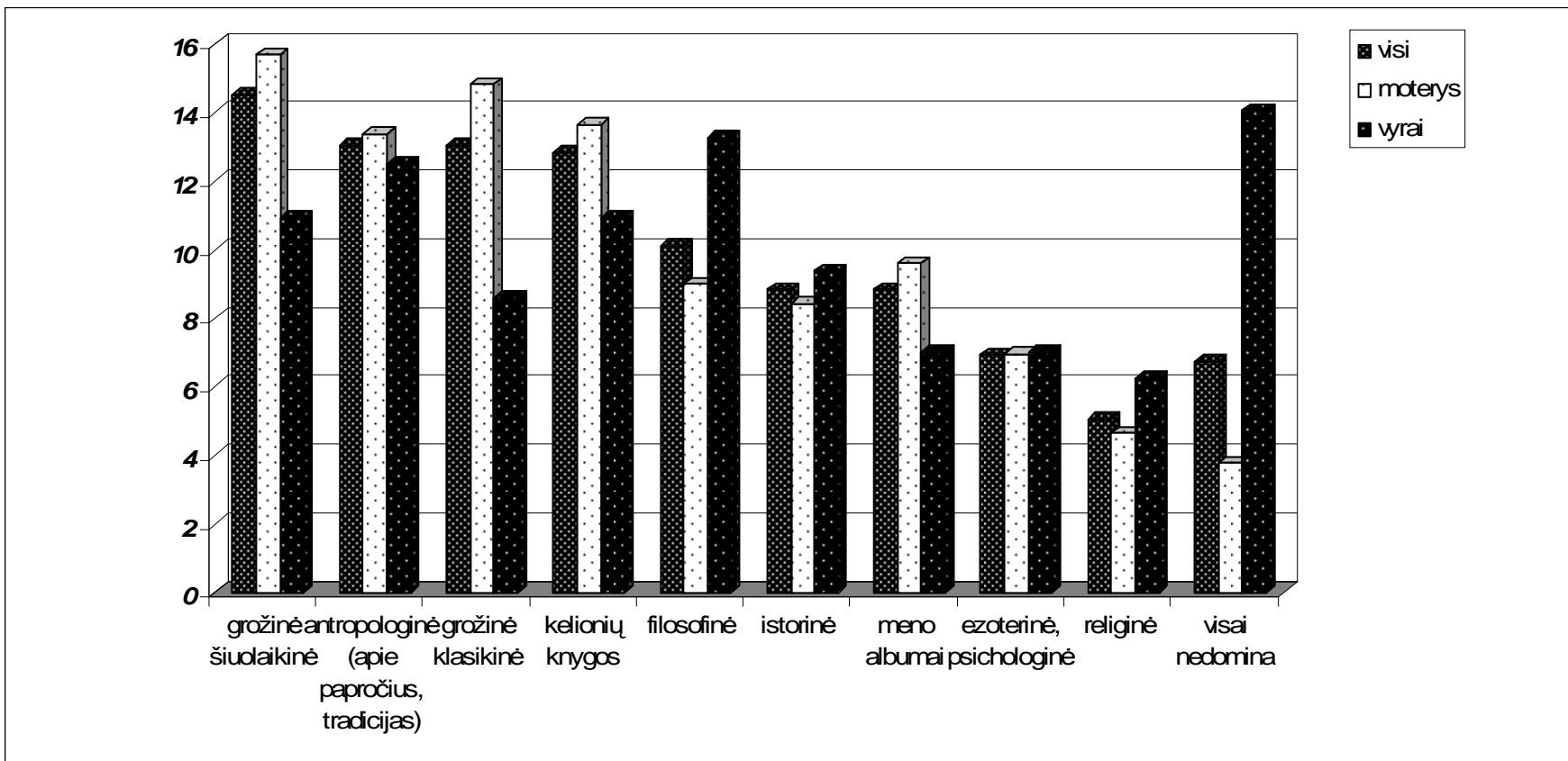
52 ir 51 atitinkamai Indijos ir Kinijos, 47 – Artimųjų Rytų, 32 – mažų Pietryčių Azijos šalių, 22 – Korėjos. 46 respondentų (13,49%) nedomina nė vienos Azijos šalies literatūra. Kad visai ja nesidomi, pažymėjo dvigubai daugiau vyrų (22,73%) nei moterų (10%). Kiti atsakymai irgi išsiskyrė: moterys mieliausiai skaitytų japonų (25,20%), mažiau – indų (18,80%) ir Artimųjų Rytų rašytojų (16,40%), dar mažiau – kinų (13,60%) ir mažų Pietryčių Azijos šalių (10%), mažiausiai – korėjiečių (6%) kūrinių; vyrams taip pat labiausiai patiktų japonų literatūra (30,68%), bet paskui jie rinktųsi kinų rašytojus (18,18%), o Korėjos, mažų Pietryčių Azijos šalių, Artimųjų Rytų ir Indijos literatūra menkai tedomina (atitinkamai 7,95%, 7,95%, 6,82% ir 5,68%).

5 lentelė. Vyrų, moterų ir bendras susidomėjimas skirtingų Azijos šalių literatūra (procentais)

Iš literatūros tipų daugiausia balsų sulaukė grožinė šiuolaikinė literatūra (69 balsai). Nedaug nuo jos atsilieka grožinė klasikinė (62) ir antropologinė literatūra (62) bei kelionių knygos (61). Mažiau populiarios būtų filosofijos (48), istorinės knygos ir meno albumai (po 42), ezoterinė, psichologinė literatūra (33), mažiausiai – religinė (24). Šiuokart tik 32 respondentai (6,74%) pažymėjo nesidomį niekuo, iš jų daugiau kaip trigubai daugiau vyrų nei moterų.

Kaip dėl Azijos šalių, taip ir dėl literatūros pobūdžio vyrų ir moterų nuomonės išsiskyrė. Moterys labiausiai būtų linkusios skaityti grožinę literatūrą (šiuolaikinę – 15,70%, klasikinę – 14,83%), kiek mažiau kelionių knygas ir antropologinę literatūrą (atitinkamai 13,68% ir 13,37%), dar mažiau jas domintų meno albumai (9,59%), filosofija (9,01%), istorija (8,43%), mažiausiai – ezoterinė, psichologinė (6,98%) ir religinė (4,65%) literatūra. Vyrų daugiausia pasirinko atsakymą „visai nedomina“ (14,06%). Tie, kuriuos Azijos literatūra domina, mieliausiai skaitytų filosofinius ir antropologinius veikalus (atitinkamai 13,27% ir 12,50%), kiek mažiau šiuolaikinę grožinę literatūrą ir kelionių knygas (po 10,94%), kūrinius istorijos tema (9,38%), dar mažiau juos domina klasikiniai grožiniai (8,59%), ezoteriniai, psichologiniai veikalai ir meno albumai (po 7,03%), mažiausiai – religinė literatūra (6,25%).

6 lentelė. Vyrų, moterų ir bendras susidomėjimas skirtingų tipų Azijos šalių literatūra (procentais)

Viena iš pastabų buvo apgailestavimas, kad nėra pasirinkti techninės literatūros. Gruodžio 19 d. anketą pildęs respondentas išsakė norą paskaityti Azijos šalių rašytojų biografijų, kitas apgailestavo, kad yra mažai į lietuvių kalbą verstų specialybės knygų. Dieną vėliau kitas apklausos dalyvis išsakė poreikį, „kad knygos pristatytų Aziją ne tik tokią, apie kokią vadovėliuose pasiskaitome, bet ir parodytų, kad anapus egzotikos ir turistinių vaizdelių verda gyvenimas ir vyksta tikrai daug kas įdomaus“.

Paskutinis klausimas taip pat leido pasirinkti kelis variantus, bet rezultatai rodo, kad keli respondentai nepasirinko nė vieno atsakymo. Klausiami apie Azijos literatūrą Lietuvoje, 2 respondentai pažymėjo, kad ji yra visai neaktuali ir nesuprantama, 5 – kad ji nieko nedomina, 19 – kad yra ar būtų labai mėgstama. 59 respondentai (34,30%) atsakė maną, kad Azijos literatūra domina labai mažai žmonių, 87 (50,58%) pažymėjo, kad reikia apie ją paskleisti daugiau informacijos.

Gruodžio 18 d. į anketos klausimus atsakęs respondentas laukelyje pastaboms įrašyti išsakė mintį, kad Azijos literatūra labai įdomi, bet daugeliui lietuvių nesuprantama dėl kitokio mąstymo, pasaulėvokos, todėl jis šią literatūrą vadina nauju produktu ir sako, jog norint ją pateikti į rinką negalima apsieiti be nors paprasčiausių rinkodaros priemonių. Be to, reikia skaitytoją nuteikti „keliant Lietuvos visuomenės supratimo lygį apie tų šalių kultūrą, filosofiją, mąstymo būdą“. Panašiai galvoja dviem dienomis vėliau apklausoje dalyvavęs respondentas. Jis teigia, kad „kultūros bei pasaulėžiūros“ per daug skirtingos, tačiau prisipažįsta „skaitęs visai neblogų šiuolaikinių japonų kūrinių“.

Gruodžio 19 d. anketą atsakęs respondentas pritarė, kad tema „labai aktuali“. Kitas išsitarė, kad „tema apie mažą kiekį (mano paties skaitomos ir esamos) Azijos literatūros verčia susimastyti...“, kitas pasigyrė dabar skaitęs, jo žodžiais tariant, gerą knygą – indų rašytojo Hario Kunzru *The Impressionist*.

Dešimt pastabų susijusios su anketos klausimų ir galimų atsakymų formulavimu. Tai tik patvirtina anketos neišbaigtumą, tačiau vis dėlto šis kiek improvizacinis tyrimas leidžia išvelgti šiek tiek tokias tendencijas. Dažnai skaitantis jaunimas bent pusę literatūros renkasi iš užsienio rašytojų repertuaro ir skaito tiek gimtąja, tiek bet kuria kita suprantama kalba, bent pusė – net nesusimąstydami, iš kurios kalbos verstas jų skaitomas tekstas. Kitos pusės didesnioji dalis atkreipia dėmesį į originalo ir vertimo kalbą, bet pusė jų vis tiek skaito pasirinktą knygą, nesvarbu, ar originalo ir vertimo kalba sutampa, ar ne.

Pusė dažnai skaitančiųjų mano, kad užsienio literatūros vertimų Lietuvoje pakanka. Kitos pusės didesnioji dalis pageidautų įvairesnių šalių ir įvairesnių autorių kūrinių. Pusė visų apklaustųjų nieko nežino apie Azijos šalių literatūros vertimus, trečdalis mano, kad jų mažai. Respondentai, užsienio literatūrą rinkdamiesi pagal autorių, temą ir atsiliepiamus, iš Azijos šalių

norėtų paskaityti japonų kūrinį, šiek tiek mažiau domintų Indija, Kinija ir Artimieji Rytai, mažiausiai – Korėja. Tačiau moterims daug įdomesnė atrodo Indijos ir Artimųjų Rytų nei Kinijos literatūra, o vyrams Korėjos, mažų Pietryčių Azijos šalių, Artimųjų Rytų ir Indijos literatūra atrodo beveik vienodai neįdomi. Dvigubai daugiau jų rinktųsi kinų literatūrą.

Literatūros tematiką galima būtų išskirti į tris pagrindinius blokus: labiausiai dominantai – tai šiuolaikinė ir klasikinė grožinė, antropologinė literatūra ir kelionių knygos, vidutiniškai – filosofiniai, istoriniai veikalai ir meno albumai, mažiausiai – ezoterinė, psichologinė ir religinė literatūra. Nors dėl mažiausiai dominančio bloko vyrai ir moterys sutinka, pirmieji du tarp lyčių kiek persiskirsto: vyrai labiausiai siekia filosofinių ir antropologinių žinių, o moterys – grožinės literatūros malonumo. Vyrai beveik 1% dažniau teigė, kad Azijos literatūra jų visai nedomina, nei rinkosi daugiausia tarp jos tipų vyrų balsų surinkusios filosofinės literatūros. Iš visų apklaustųjų jokia Azijos literatūra nedomina maždaug 40 žmonių, kurie sudaro apie 23% visų respondentų. Trečdalis apklaustųjų teigia, kad Azijos literatūra Lietuvoje domina labai mažai žmonių, pusė respondentų pripažįsta žinių apie ją sklaidos poreikį.

Ši apklausa paneigė hipotezę, kad Lietuvoje mažai skaitoma, taip pat ir tą, kad nėra susidomėjimo Azijos literatūra, bei iškėlė problemą, jog pusė skaitytojų nieko nežino apie Azijos literatūrą. Galima tikėtis, kad tie patys respondentai sudarė pusę visų apklaustųjų skaičiaus pasisakydami už žinių apie šią literatūrą sklaidos poreikį.

Kinijos literatūra domina maždaug trečdalį respondentų, jiems galima būtų pateikti grožinės ar antropologinės literatūros, taip pat kelionių vadovų.

3. 2. Lietuvos leidėjų susidomėjimas Rytų ir Pietryčių Azijos literatūra

Su leidėjais ir leidyba susijusios problemos – pasiūlos stygius. Jau minėta, kad tai gali būti poreikio nejutimas, informacijos apie Azijos literatūrą trūkumas, brangus vertimas, neaiški galima vertimo kokybė. Be jų, leidybą gali veikti ir netiesioginiai veiksniai – socialiniai, politiniai, ekonominiai. Labiau koncentruodamiesi į leidybą kaip knygos kūrimo veiklą, o ne visuomeninio gyvenimo aspektą, daugiau dėmesio skirsime tiesioginėms Azijos literatūros vertimų trūkumo priežastims. Plačiau aptarkime kelias, jau išskirtąsias:

- 1) Neįvertintas skaitytojų poreikis. Išoriškai stebint Lietuvos leidybą, panašu, kad leidyklų rinkodaros darbuotojams pagrindine užduotimi numatytas produkcijos realizavimas, o ne skaitytojų poreikių patenkinimas. Pasižvalgę po perkamiausių knygų lentynas užsienyje, vyriausieji redaktoriai ar leidyklų savininkai pasirenka kurį nors veikalą pristatyti Lietuvos skaitytojams, o paskui, jeigu knygos perkamumas tenkina lūkesčius, leidžiama dar ir dar to

paties ir to paties autoriaus darbų. Čia pavyzdžiu galime imti prieš kelerius metus iš lentynų graibstyte graibstyta Paolo Coelho kūrybą, dabar panašiai vyksta su Haruki Murakami romanais. Apie tikrąjį skaitytojų poreikį leidėjai tik numano ir labiausiai pasikliauja asmeniniu skoniu ir interesais.

- 2) Informacijos apie Azijos literatūrą trūkumas. Veikiausiai vienas pagrindinių užsienio literatūros pasirinkimo veiksnių – tai užsienio kalbų mokėjimas. Ne itin populiariomis kalbomis sukurtą literatūrą sunku rasti ir atsirinkti, nes veikiausiai knygų aprašai ir recenzijos, taip pat informacija apie autorių teisių įsigijimą bus nesuprantama originalo kalba. Užsienio kalbų mokėjimo svarbą patvirtina Lietuvos leidybos istorinės raidos tendencijos. Nepriklausomybės pradžioje aiškiai dominavo rusų rašytojų ir kitos užsienio literatūros iš rusiško šaltinio vertimai. Paskui pamažu pagausėjo vertimų iš anglų kalbos, vėliau leidyboje pasirodė prancūzų, vokiečių ir kitų kalbų vertėjų. Tik menkas skaičius entuziastų jau 1990-aisiais mokėjo tokių retų kalbų kaip japonų, kinų, tibetiečių, sanskritą. Galbūt jie patys tuomet ir siūlė versti savo turimą literatūrą, nes net radus gerų tekstų pavadinimus, tarkim, rusiškuose šaltiniuose, būtų buvę be galo sunku savarankiškai gauti juos originalo kalba ir rasti žmonių, galinčių tai perskaityti lietuviškai.
- 3) Brangus vertimas ir neaiški jo kokybė – šias dvi problemas galima aptarti kartu. Kadangi retų kalbų specialistų yra mažai, tai jų darbas turėtų būti apmokamas brangiau nei kitų vertėjų. Kita vertus, kadangi retų kalbų specialistų yra mažai, o ir pats leidėjas tų kalbų nemoka, ko gero, nepasitikima specialisto žiniomis, nes nėra jokio tikrinančiojo mechanizmo.

Leidėjų patirtį ir idėjas dėl Azijos literatūros leidybos bandyta išsiaiškinti 2005 m. gegužės – 2005 m. rugpjūčio mėn. atlikta apklausa. Maždaug penkių puslapių laisvos formos anketos, į kurią įėjo ir kelios nemažos lentelės, tikslas buvo atskleisti būdus, kuriais Rytų ir Pietryčių Azijos literatūra pasiekė Lietuvos skaitytoją bei tolesnes tokios literatūros leidybos perspektyvas. Anketa kai kuriais atvejais pasitelkta kaip neakivaizdžios apklausos priemonė, siunčiama elektroniniu paštu, bet daugiausia naudota kaip iš anksto paruoštas klausimynas interviu daryti, leidžiant nuo jo šiek tiek nukrypti pagal respondento vedamą mintį, todėl kai kurie anketos klausimai liko nepalieti ar palieti iš dalies, tačiau atsiskleidė kitų aspektų šia tema. Nemaža respondentų kalbėjo gan atvirai, todėl nenorint išduoti komercinių ir kitokių paslapčių, priede Nr. 3 pateikiamas tik tuščios anketos pavyzdys.

Pagrindinis apklausiamų leidyklų atrankos kriterijus – išleista nors viena tiriamos užsienio literatūros knyga. Iš pradžių su leidėjais bandyta susisiekti elektroniniu paštu, tačiau

šeši jų į užklausą neatsiliepė, keturi laiškų negavo, nes jų leidyklų el. pašto adresas buvo nurodytas neteisingai. Šeši leidėjai apklausti asmeniškai. Vienas iš jų – telefonu, vienas – viešojoje vietoje, keturi – savo darbo vietose. Trys respondentai anketas gavo ir atsuntė el. paštu. Bendrauta buvo su leidyklų vadovais arba vyriausiaisiais redaktoriais.

Leidyklos, dalyvavusios apklausoje, gyvuoja nuo 3 iki 60 metų ir leidžia skirtingo pobūdžio literatūrą, dažnai gana plataus spektro, iš kurios verstinė sudaro iki 10% (2 leidyklos), 20-30% (1), 30-40% (2), 60–70% (1), 90-100% (1), 100% (2), o verčiama daugiausia iš anglų, vokiečių, prancūzų, rusų, rečiausiai pasitaiko vertimų iš baltarusių, estų, japonų, latvių, kroatų, sanskrito kalbų. Apklaustųjų leidyklų atstovai teigė neverčią iš kitų kalbų, nes sunku rasti (tinkamą) vertėją (4 balsai), nepajėgtų mokėti vertėjams pakankamų honorarų (2), nėra skaitytojų susidomėjimo (2), nors gauna paramos iš įvairių fondų, bet Azijos literatūrą remiančių fondų nežino (5), mano, kad yra verstinos literatūros, bet informacija dėl kalbos barjero neprieinama (7), turėtų būti brangios autorinės teisės, nes kitų šalių pragyvenimo lygis aukštesnis (1), kultūrų skirtumai per dideli, kad nagrinėjamos temos būtų suvokiamos (2) ir aktualios (1).

Paprastai užsienio literatūros knygų leidėjai teigė randą mugėse (5 balsai), domėdamiesi kitų leidyklų verčiamomis ir kituose kraštuose gerai perkamomis knygomis internete ir per asmeninius ryšius (6), pasitikėdami vertėjų ar redakcijos rekomendacijomis (8). Vienas leidėjas tvirtino mugėmis nusivylęs ir daugiau ten literatūros neieškas, kitas leidėjas prisipažino leidžias tą literatūrą, kurią yra pats skaitęs ar gavęs rekomendacijų iš draugų.

Apklaustos devynios leidyklos yra išleidusios 37 su Rytų ir Pietryčių Azija susijusias knygas. Dviejų iš jų autoriai – lietuviai, trijų – kinai, šešių – indai, šešių – japonai, vienos – vietnamietis ir vienos – tibetietis, aštuonias knygas parašė Rytų ir Pietryčių Azijos išeiviai. Leidėjai teigia, kad jų lietuviškai išleistų knygų originalai nė vienas nebuvo kokia nors Azijos kalba, nes autoriai azijiečiai seniai gyvena JAV, Prancūzijoje ar Italijoje.

Dėl autorinių teisių keblumų kilo tik dėl vienos knygos. Recenzentas buvo samdomas tik vienai knygai, kitą skaitė net trys redaktoriai, o paskui ir leidyklos vadovybė, dar kita buvo duota perversti ta pačia tema besidominčiam žmogui, verčiant likusias 32 pasitikėta vertėjo išprusimu.

Devynias knygų išpirko labai greitai, penkios buvo pakartotos. Kitų platinimas ėjosi įprastai, kaip ir bet kurių kitų knygų. Dar vienas leidinys – tritomis, galbūt dėl to kai kurie potencialūs pirkėjai į šią knygą pažiūrėjo skeptiškai, mano leidėjas.

Respondentai kalbėjo, kad perverčiant kūrinis, žinoma, nukenčia jų kokybė (7), tačiau jei kalba, iš kurios verčiama, parašė pats autorius, tai vertime nuo norėtos pasakyti minties neturėtų būti labai nukrypta (2). Vienas leidėjas pabrėžė, kad verčiant Azijos literatūrą svarbu

perteikti jos dvasinę prasmę, ne literatūrinę, todėl vertėjas turėtų būti vertinamas ne kaip kalbos ir to laikmečio literatūros žinovas, bet kaip panašių patirčių turėtojas.

Leidėjai minėjo, kad vertimas iš Azijos kalba rašyto originalo, žinoma, pridėtų leidiniui vertės (7), tačiau suabejojo, ar skaitytojas, jei jis ne literatūrologas, tai pastebėtų (5). Du respondentai sakė, kad vertės neabejotinai pridėtų toks leidimas, kuriame paraleliai būtų ir originalas, ir vertimas.

Visi leidėjai, išskyrus vieną, sutiko, kad Azijos literatūra vertinga, tačiau jos galimą ar esamą populiarumą Lietuvoje įvertino nevienodai. Vienas leidėjas tvirtino, kad tie, kas domisi, greičiausiai viską perskaito angliškai arba rusiškai, todėl, ko gero, vargti ir versti tai lietuviškai nėra labai prasminga, penki aiškino, kad svarbiausia gerai parinkti, o tai nėra lengva, nes Lietuvoje apie šią literatūrą trūksta žinių.

Leidėjams pasiūlyta lentelė įvairių Azijos šalių įvairių tipų literatūros, kurios laukelius buvo prašoma pažymėti simboliais, reiškiančiais „taip“, „ne“, „gal“, „gera idėja“, „ar verta?“. Pastaruoju ženklu niekas nepasinaudojo.

Kalbant bendrais bruožais, vienas leidėjas atmetė visus kelionių vadovus ir rimtas studijas, nes tai neatitiktų leidyklos profilio. Kiti trys kaip tik susidomėjo kelionių vadovais. Taip pat norėtų išleisti bendrą Azijos istoriją, jei ji būtų parašyta gana populiariu, kiekvienam prieinamu stiliumi. Vienas leidėjas kategoriškai atmetė meno albumus, du susidomėjo, bet kaip ir pirmasis patvirtino, kad jų leidimas atsieitų nepigiai, o pirmiausia galvojant apie knygą reikia galvoti apie skaitytojo kišenę.

Iš pasiūlytų galimų leidinių didžiausios atmetimo reakcijos susilaukė Bangladešo poezija, Indijos herojiniai epai, Japonijos keramikos albumai, Kambodžos Raudonųjų khmerų valdymo laikotarpio istorija, Kinijos šiuolaikinė poezija, Korėjos Japonijos okupacijos metų literatūra, senoji vienposmė poezija, Pietų ir Šiaurės skilimo laikotarpio literatūra. Labiausiai susidomėta Indijos tradicijomis ir papročiais bei Senovės Kinijos mitais.

Keli leidėjai tvirtino, kad visos pasiūlytos visų šalių temos yra labai įdomios, bet jie tiesiog nieko apie Aziją nežino. Leistų tokių knygų, jei turėtų informacijos šaltinį, kas nors pasiūlytų knygų, pigiau kainuotų vertimas iš originalo ir sklandžiai sektųsi tartis dėl autorių teisių. Kitas skundėsi, kad tarp mano išvardytų sričių trūksta sveikatos ir netradicinės medicinos tematikos. Galinti būti populiarūs jam atrodo įvairių šalių kelionių knygos, o filosofija, istorija bei religija domisi tik vienetai.

Vienas respondentas ypač gera idėja palaikė siūlymą leisti japonų moterų literatūrą apie rūmų gyvenimą bei Nepalo ir Butano budistinius kanonus.

Kalbant konkrečiai apie Kinijos literatūrą, matome, kad į skirtingo tipo literatūrą reaguota skirtingai. Iš pasiūlytų senovės mitų, klasikinių karinių ir meilės romanų, poezijos

klasikos, šiuolaikinės prozos, šiuolaikinės poezijos, literatūros istorijos, geografijos, tradicijos ir papročių, filosofijos ir religijos, istorijos, priešistorės, komunistinių laikų veikalų, meno albumų apie senovės metalo dirbinius, keramiką ir porcelianą, tapybą, kaip jau minėta, didžiausio teigiamo įvertinimo sulaukė senovės mitai (3 leidyklos „taip“, 1 – „gal“), o didžiausio neigiamo – šiuolaikinė poezija (3 „ne“), argumentuojant tuo, kad poeziją apskritai sunku versti, o ką jau bekalbėti apie šiuolaikinę. Tačiau klasikinė poezija susilaukė tik vieno „ne“ ir dviejų „gal“ bei dviejų „taip“. Pakankamai susidomėta filosofija ir religija, tradicijomis ir papročiais.

Tačiau vienas leidėjas apgailestavo, kad kai kurios vertos knygos nebūtų itin populiarios, todėl jų tektų leisti nedidelį tiražą. Taip išaugtų savikaina ir skaitytojui taptų per brangu, todėl panašios literatūros leidyba būtų įmanoma tik dotuojant Lietuvos arba Kinijos šalių kultūros ministerijoms. Kitas teigė, kad visos geros šio pobūdžio knygos jau išverstos ir perleistos po porą kartų. Trečias pripažino, kad skaitytojas daug mieliau įsigytų kokį kinų ar japonų autorių nei ką nors iš Bangladešo ar Vietnamo, nes atrodo, kad nežinomos šalys nieko gero neturi ir negali duoti, tačiau tuoj pat pridūrė, kad nesvarbu iš kokios šalies, svarbu, kokia knyga.

Klausiami apie perspektyvą keturi leidėjai būtų linkę leisti Azijos šalių literatūros, jei kas nors pasiūlytų knygų (nors norint viską galima rasti internete), pigiau kainuotų vertimas, būtų galima rasti specialistą vertimui, lengviau eitų įsigyti autorines teises, būtų rėmimo, būtų skaitytojų susidomėjimo ir pelno.

Kitas respondentas sakė, kad Azijos literatūros neleistų, nes tai neatitinka leidyklos profilio, tačiau persigalvotų, jei atsirastų skaitytojų susidomėjimas, rėmimo šaltiniai ir tai būtų pelninga.

Trečias teigė, kad leistų daugiau Azijos literatūros knygų, jei tik turėtų daugiau laiko. Šiaip jau informacijos, sakė, nepritrūksta, o jei tekstas būtų nesuprantama kalba, pasitikėtų vertėju, tačiau mano, kad kai kurių kalbų specialistų, pvz., japonų, Lietuvoje tiesiog nėra. Skaitytojų susidomėjimas, teigė, yra pakankamas, dėl autorinių teisių sunkumų nekyla, nes dirba su specialiomis agentūromis, rėmimo taip pat netrūksta, tačiau knygų Azijos temomis leidyba, kaip ir turbūt bet kurios kitos srities knygų, esanti nuostolinga. Ją paprasčiausiai labai sunku prognozuoti. Visgi Azijos literatūros jis žada leisti ir toliau.

Tik vienas iš apklaustų leidėjų tiksliai žinojo, kas jam galėtų parekomenduoti leistinos literatūros, tačiau informacijos šaltinį taip pat nurodė kaip vieną iš priežasčių, kodėl neleidžia Azijos literatūros. Kitomis įvardijo beveik visus anketoje numatytus punktus: honoraras vertėjui, atlyginimas recenzentui, rūpesčiai dėl autorinių teisių, rėmimo trūkumas. Respondentas išreiškė nuomonę, kad susidomėjimas tokia literatūra Lietuvoje nuolat auga, o už finansinį pelną svarbesnis dvasinis.

Visi leidėjai sutiko, kad didžiausia kliūtis Lietuvoje plisti Azijos ar, konkrečiai, Kinijos literatūrai – menkos žinios apie Tolimuosius Rytus. Dėl to leidyklai sunku būtų pasirinkti kūrinį, o skaitytojai menkai teatreiptų dėmesį į tokią knygą.

Apibendrinant skaitytojų ir leidėjų tyrimą, galima pasakyti, kad tiek leidėjai, tiek skaitytojai menkai ką žino apie Azijos literatūrą, tačiau priešingai nei tikisi dauguma leidėjų, Rytų ir Pietryčių Azijos literatūra tarp skaitytojų yra laukiama. Kinijos literatūrą abi pusės iš kitų šalių literatūros išskiria beveik vienodai, suteikdami jai poziciją šalia indiškos ir šiek tiek žemiau japoniškos literatūros.

Pagal esamą pastarojo penkiolikmečio leidybos statistiką galime teigti, kad leidėjai ne visai atspėja skaitytojo skonį, leisdami daugiausia filosofinės literatūros ir nemaža alternatyvios medicinos bei gyvenimo būdo knygų. Skaitytojų apklausa rodo, jog filosofinė literatūra yra vidutiniškai mėgiama, o labiausiai laukiama grožiniai ir antropologiniai veikalai. Pastarųjų Lietuvoje visai nieko neišleista.

Išvados

Nepaneigsime išgyveną globalėjimo procesus. Šiuolaikinės komunikacijos ir transporto priemonės pasaulį daro mažą ir pažinų, jei tik žmogus trokšta pažinimo.

Vienas iš globalizacijos įrodymų – to paties kūrinio pasaulinis pripažinimas. Šiuokart kalbėdami apie literatūrą šį įrodymą matome ypač akivaizdžiai. Literatūros kūrinys, užrašytas tam tikra kalba yra tam tikros kultūros tam tikros epochos žmonių pasaulio pažinimo atspindys. Kuo įvairesnės literatūros skaitome, tuo mūsų pažinimas turtėja.

Auganti Kinijos ekonomika skatina vis augantį susidomėjimą ja. Rytais pradėta domėtis dar nuo antikos laikų. Dėmesys jiems labiausiai sustiprėjo po didžiųjų geografinių atradimų ir pramonės revoliucijos, kai atsivėrė galimybė užsiimti rimtesniais tyrimais, pasinaudoti ekonominiu naujos teritorijos potencialu.

Laikui bėgant susidomėjimas Azijos šalimis tik auga, platėja susidomėjimo sritys. Pažinimą skatina ir gilina literatūriniai vertimai. Populiariausios iš Rytų ir Pietryčių Azijos šalių yra Japonija, Kinija ir Indija.

Kinija ir jos sparčiai auganti ekonomika Vakarų pasauliui iškyla ir kaip grėsmė, ir kaip galimybė. Grėsmingai atrodo jos pramonės potencialas, metantis iššūkį Europos gamybai, masina naujos rinkos. Skverbimąsi į jas kliudo Komunistų partijos politika, naujus kelius atveria Kinijos noras ir pastangos priklausyti tarptautinėms organizacijoms.

Kinijos leidybos bruožus ir raidą nelėmė keli svarbiausi įvykiai šios šalies leidybos pramonei. Pirmiausia – Kinijos Liaudies Respublikos įkūrimas. Tai Komunistų partijos politinės linijos, davusios gaires šalies ekonomikos raidai, pradžia. Knygos prasmė griežtai apibrėžta, sukurtas stabilus leidybos organizavimo aparatas, kurio viršūnėje Nacionalinė spaudos ir leidybos valdyba, prižiūrinti šalies leidyklų ir su leidyba susijusių organizacijų darbą, skirianti ISBN ir ISSN numerius, besirūpinanti tarptautiniu bendradarbiavimu.

Kaip leidyba, taip ir leidinių platinimas priklauso valstybinėms struktūroms, konkrečiai – *Xinhua* knygynų tinklui, kurio monopoliją pamažu griauna smukesni privatūs knygynėliai. Nuo 2002 m., kai Kinija įstojo į Pasaulio prekybos organizaciją, vykdydama jos reikalavimus mažmeninę ir didmeninę knygų platinimo rinką atvėrė ir užsienio investuotojams.

Vertimų verslo padėtis pasikeitė, kai 1992 m. Kinija pasirašė Berno konvenciją, tačiau nelegalus intelektualinės nuosavybės platinimas čia iki šiol yra gana didelė problema, gąsdinanti užsienio leidėjus. Visgi nemažai jų ryžtasi bendrauti su Kinija. Kinijos įgyjamų autorių teisių užsienio literatūros kūriniams versti kasmet vis sparčiai gausėja. Gausėja ir jos parduodamų teisių skaičius, tačiau jis gerokai mažesnis. Sutartys dėl autorių teisių prekybos

įmanomos aptarti ir pasirašyti įvairiais būdais, bet dažniausiai susitarimai įvyksta Tarptautinės Pekino knygų mugės metu ar kitose pasaulio mugėse.

Kinų literatūros platinimu pasaulyje rūpinasi Nacionalinė spaudos ir leidybos valdyba, Kinijos nacionalinė leidybos importo ir eksporto (grupės) korporacija, Kinijos autorių teisių organizacija, užmezgama ir individualių ryšių.

Lietuvoje menkai verčiama Rytų ir Pietryčių Azijos literatūros. Remiantis atlikto tyrimo duomenimis galima daryti išvadas, kad didesnių leidėjų leidybinius sprendimus lemia jų nusistovėjusios pažiūros, seni ryšiai su užsienio kolegomis, patyrimas, todėl tai vertindami jie nelinkę rizikuoti ir leisti kažką skaitytojams visai nepažįstamo. Mažesnių leidėjų leidybiniam sprendimams įtakos turi jų asmeniniai pomėgiai ir interesai.

Kaip vieną iš trukdžių kai kurie leidėjai nurodo menką skaitytojų susidomėjimą. Pažvelgus į statistinius Rytų ir Pietryčių Azijos literatūros leidybos Lietuvoje duomenis, panašu, kad azijietiškomis knygomis domimasi ne mažiau kaip kuriomis kitomis. Be to, nemenką susidomėjimą rodo ir atlikto skaitytojų tyrimo rezultatai.

Kinijos literatūra domina bent trečdalį apklaustųjų skaitytojų, ji šiek tiek didesnio dėmesio susilaukė ir tarp leidėjų, tačiau žvelgiant objektyviai, reiktų sakyti, kad lietuvius domina Japonijos, Kinijos ir Indijos literatūra. Tai atitinka ir pasaulio tendencijas. Tačiau labiausiai išryškėjo, kad apie Rytų ir Pietryčių Azijos literatūrą tiek leidėjams, tiek skaitytojams paprasčiausiai trūksta žinių.

Apibendrintai galima pasakyti, kad nors Kinija turi didelį ekonominį ir kultūrinį potencialą, jos literatūra užsienio šalių akyse neturi išskirtinio vaidmens ir mėgstama ne daugiau kaip Japonijos ar Indijos. Tos pačios tendencijos vyrauja ir Lietuvoje. Būtų pravartu atlikti tikslius ir kokybiškus šio klausimo tyrimus, tačiau iš apčiuptų tendencijų ryškėja, kad kinų literatūros leidyba Lietuvoje ryškios perspektyvos neturi.

Šis darbas gali būti naudingas Lietuvos leidybininkams, leidybos mokslininkams, leidybos disciplinų dėstytojams ir studentams. Jį pratęstų gilesnė kiekvieno Kinijos leidybos aspekto analizė, išsamus Lietuvos leidėjų ir skaitytojų tyrimas.

Bibliografinių nuorodų sąrašas

1. Ben Arnoldy Empire Writes Back, interaktyvus:
http://www.powells.com/csm/review/2005_05_30; žiūrėta 2005-05-30.
2. Held, D. [et. al] *Globaliniai pokyčiai: politika, ekonomika, kultūra*. Vilnius: Margi raštai, 2002.
3. 2002BIBF Zhuangao: Zhongguo zuojia he zou xiang guotai shichang, Zhonghua dushu wan, interaktyvus: www.booktide.com/news/20020620/200206200024.html; žiūrėta 2005-12-24.
4. Copyright Protection Center of China, interaktyvus: <http://www.ccopyright.com/>; žiūrėta 2005-12-22.
5. Zhonghua Renmin Gongheguo xinwen chuban zongshu, interaktyvus: www.gapp.gov.cn; žiūrėta 2005-12-04.
6. Yuri Maysuradze, Boris Esenkin. Strenthening Cultural Links, interaktyvus
http://www.honco.net/os/nbr_062.html; žiūrėta 2005-06-02.
7. *Publishing Trends* 2000–2005, interaktyvus <http://publishingtrends.com>, žiūrėta 2005-12-15.
8. UNESCO vertimų duomenų bazė internete *Index Translationum*:
<http://databases.unesco.org/xtrans/xtra-form.html>, žiūrėta: 2005-12-29.
9. Lietuvos leidėjų katalogas, interaktyvus: www.lnb.lt, žiūrėta: 2005-04-16.
10. Banquan shuchu, interaktyvus: http://www.ccopyright.com/crtrade/works_ShuChu.spag, žiūrėta 2005-12-08.

Priedai